

YUNUS EMRE

Ziyaeddin Fahri FINDIKOĞLU

Aktaran: Dilaver DÜZGÜN*

Sunuş

Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'nun 1925 yılında Meslek gazetesinde tefrika ettiği Yunus Emre ile ilgili yazılar, şimdiye kadar yeni harflere aktarılmamıştır. Söz konusu yazıların eski harfli baskısıyla bir gazetenin sayfalarında kalması, genel okuyucu ve araştırmacıların hizmetine sunulmaması, Türk edebiyatı araştırmaları açısından bir eksiklik olarak karşımızda durmaktadır.

Bu eksikliğin giderilmesi amacıyla Anadolu Edebiyatı genel başlığı altında yayımlanan bu yazıların bir araya getirilmesi düşünüldü. Ancak, bir dergi formatı içinde yayımlanacak bu çalışmanın belli bir hacmi aşmaması için söz konusu yazıların Yunus Emre ile doğrudan ilgili olan dokuz bölümü burada sunulacaktır. Bu yazıların ilki, Meslek gazetesinin 23 Haziran 1925 tarihli 28. sayısında, sonuncusu ise 1 Eylül 1925 tarihli 38. sayısında yayımlanmıştır.

Söz konusu gazetenin ilgili nüshalarının bir kısmına Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Seyfettin Özege bağışları arasında, bir kısmına da Türkiye Büyük Millet Meclisi Kütüphanesinde ulaşma imkânı bulduk.

Yazılar yeni harflere aktarılırken Meslek gazetesindeki tefrikada kullanılan başlıklar değiştirilmeden alındı. Ancak bir bütünlük oluşturması için yazıların başlıkları tekrarlanmadı.

Yazıların sadeleştirilerek günümüz Türkçesine aktarılması mümkündü. Ancak, Fındıkoğlu'nun diline dokunmamayı tercih ettik. Bununla hem dönemin dilinin, hem de yazarın vokabülerinin dikkatlere sunulması amaçlandı. Ayrıca sadeleştirmeden doğabilecek çeşitli anlam kaymaları ve üslup farklılıkları da önlenmiş oldu. Metinde bulunmayan veya dizgi hatası olduğu anlaşılan yerlerde eklenmesi gerektiğine inanılan kısımlar köşeli parantez içinde verildi.

* Prof. Dr. Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Yazıların yayımlandığı dönemin imlası ile günümüz imlası arasında önemli değişiklikler bulunmaktadır. Bu nedenle anlam değişikliğine sebep olmayacak biçimde günümüz imlasının kullanılmasına özen gösterildi. Günümüzde kullanımı yaygın bir biçimde devam eden Arapça ve Farsça kelimeler, Türk Dil Kurumunun en son yayımladığı imla kılavuzunda yer aldığı şekliyle kullanıldı. İmla kılavuzunda yer almayan kelimelerin orijinal okunuşları tercih edildi. Bu kelimelerde geçen uzun vokallerin tek tek gösterilmesi, uzatma işaretinin sıkça kullanılmasını gerektiriyordu. Bunların tamamının gösterilmesi, böyle bir çalışma için zorunlu değildi. Bu bakımdan Arapça kelimelerin sonlarında yer alan nisbet i'leri de dâhil olmak üzere zorunlu birkaç kelime dışında uzatmayı belirtmek üzere ^ işareti kullanılmadı. Bu işaret, "gâh", "efkâr" kelimelerinde olduğu gibi inceltmeleri ve bazen "eser" in çoğulu olan "âsâr" kelimesinde olduğu gibi uzatmaları göstermek üzere kullanıldı. Zorunlu hallerde Arapça ve Farsça bir kelimenin ortasında veya sonunda yer alan ayn harfini göstermek üzere ' ve hemze'yi göstermek üzere ' işareti kullanıldı. Yunus'tan alınan şiir metinlerinde ise dönemin dil özelliklerine sadık kalındı ve bu, mümkün olduğunca işaretlere yansıtıldı. (D. Düzgün)

BİRİNCİ MEBHAS

Bu mebhasta Yunus'un milli tarih ve edebi tarih ile olan rabita ve alakası gösterilecek, kendisini anlamak için eserinin bedii bir görüşle tahlili, mensup olduğu cemiyetin içtimai şeniyetinin yakından müşahede ve tetkiki lüzumu ileri sürülecektir.

1. Yunus Emre ve Tarih

Yunus Emre'yi asırların ve karnların heyulasını hikâye eden büyük tarih ile karşılaştır[ır]sak bazı suallere cevap vermek mecburiyetinde kalırız: Yunus zamanında tarihin umumi vaziyeti ne halde idi? Bilhassa milli tarih o devreye ait olmak üzere neler kaydediyor? Yunus, cemiyeti nasıl buldu? Sathi ve seri bir nazarla bu suallerin cevabını araştıralım.

Roma hâkimiyeti tamamen kaybolmaya yüz tuttuğu, yeni bir din esaslarını müdafaa ve tamim eden askeri hareketin etrafa yayıldığı bir günde, İslâm ordularının önünde en çok gönülleriyle muharrik felsefesini kabul eden Türkler, biliyoruz ki Emevi ve Abbasiler zamanında yavaş yavaş idare makinesini ellerine aldılar, sonra bir Türk devleti yarattılar, muahharen içtimai, ruhi birtakım idare

amillerinin tesiriyle inhilâle maruz kaldılar. Saltanat devrelerinin son günlerini yaşayan her devlette olduğu gibi Selçuki saltanatı üzerinde de o zaman on kadar küçük beylik teşekkül ediyor, büyük Anadolu bu beylikler arasında taksim olunuyordu. Memleketin içtimai vaziyeti acı bir manzara arz etmekte idi. Bir vakitler Alparslanlar, Kılınçarslanlarla Bizans'a meydan okuyan, Malazgirt'te Rum ordularını ezen Türk devleti, şimdi şirazesi bozulmuş, acımacak bir hale gelmiş, pejmürde bir cemiyetti. Maahaza etrafta bu başsız, dağınık devletin üzerine konacak bir baykuş yoktu. Bereket versin ki Türk yahut Anadolu, bu şeamete evvelden mani olmuş idi.

Harici vaziyet oldukça selametli idi. Fakat izmihlâl kurdu memleketi içinden kemiriyordu. Dâhili idare çok keşmekeşti. Karamanlılar, Germiyanlılar, Zülkadriyeliler... ilh., hep bir babanın oğlu, hep bir memleketin evladı olan bu küçük beylikler, birbirleriyle arazi mücadelesine tutuşmuşlardı. Bir taraftan İslam din ve şeriatı o eski safiyet ve hayatiyetini, diğer taraftan tasavvuf, ilahi bir iksir gibi ruhlara akan zülâliyetini ve şiirli hassesini kaybetmiş idi. Sahte âlimler, dini riya ve kizb kisvesine bürüyor, halkı dini bir dalalete sürüklüyorlardı.

Yunus böyle bir devirde doğdu, yaşadı. O, ezelden Anadolu'nun dertlerini bir mihrak gibi gönlünde toplamış bir Anadolu çocuğuydu. İslamiyet'in deruni ve batını hayatını yaşatmak ihtiyacından doğan tasavvuf, o sıralarda, gerek Türkistan'da gerekse Türkleşen illerde, Azerbaycan, Anadolu'da, Türkler arasında yayılmış, milli bir renge bürünerek Türk'ün milli bir felsefesi olmuş idi. Yunus bu amilin ruhlarda yapacağı tesiri sezdi, devrinin büyük mutasavvıfları önüne koştı, içinde yaşadığı cemiyetin göğsünü daha çok dinledi. Aldığı feyzi, cemiyetin sükûn ve felahı için serpecekti. Filhakika, o, Celaleddin'den, Tapduk Emre'den ve Anadolu'nun içtimai ruhundan topladığı dini-tasavvufi kudret[i] her tarafa serpti, bu aşk ile hiç bir yerde duramadı, Anadolu'nun dört köşesini gezdi. Yalnız kendisinin işittiği bir ses, sanki ona vazifesini ihzar ediyordu. Yunus, hep gaybdan gelen bu sesin sihriye kapılarak şehir şehir dolaştı. Ruhunda raşe ve zelzele hisseden halkı, ahlakının sükûn ve teselli veren umdelerine riayete davet etti. Devlet ve saltanat şekilleriyle alakadar olmaksızın, Anadolu cemiyetini, riyadan, "ulemayı rüsum"un düşürdüğü dalaletten kurtarmak iştiyakıyla yanıyordu. Allah'a münacat eden ilahisinden, kalbinin garami hislerini gösteren bir koşmasına, bir gazeline kadar bütün bütün mısralarında hep bu derdi

terennüm etti. İşte Yunus Emre'nin yaşadığı devirde milli tarihin ve cemiyetin bulunduğu ve kendisinin buna karşı aldığı vaziyet...

Şairin bütün şiiri hep bu içtimai vasıf ile muttasıftır. Şiirlerinde göreceğimiz veçhile Yunus, Anadolu'nun o zamanki içtimai vaziyetinden müteessir olmuş, halkın ruhundaki zelzeleden kalbi ağlamış, dini tasavvufi ahlak umdelerine sarılarak şiirli bir lisan ile dâhili hayat ve idareyi tanzime çalışmış, bu uğurda mefkûre ve muhayyilesinin bütün kabiliyetini sarf etmiştir. Bu itibar ile [Yunus] şiirlerinde devrin tarihi rengi ve içtimai ahenksizliğini terennüm etmektedir.

2. Yunus Emre ve Edebiyat Tarihi

Geniş ve ilmi bir telakkiye göre tarih, hars ve fikir şubelerinin tarihidir. Harp, istila, kan vakayıyla dolu fütuhât tarihlerinden başka beşeriyetin dimağını gösteren bir tarih daha vardır. İşte bu neviden tarihin bir şubesi olan edebiyat tarihinde Yunus'un nasıl bir mevkiî vardır sualine cevap vermeyi faydalı buluyoruz.

Evvelen şunu söyleyelim ki tarihin arz ettiğimiz bu şekli, son asırların mahsulüdür. Binaenaleyh Yunus'un zamanında böyle bir şey aramağa hakkımız yoktur. Hakkımız olsa bile bu, ancak son asırlara rücu suretiyle kabil olacaktır.

İran ve Arap medeniyetlerinin Türkler arasındaki ilmi mesaiye tesir ettiğine artık şüphe etmiyoruz. Bu cümleden olmak üzere öteden beri edebiyat tarihimizin klasik me hazları olmak üzere gösterilen tezkirelerdeki şeklin Acemlerden intikal ettiği de malumdur. Bugünkü edebiyat tetkiklerine az ve çok yarayan tezkirecilik tarzını, tezkirenüvislerimiz, İran medeniyetinin ilmi mesai şekillerinden taklit etmişlerdir.

Menşei ne olursa olsun, mahiyetinin istifadeli olup olmadığını kendi kendimize sormalıyız. Mevzuumuz itibarıyla edebiyat tarihimizin eski vesikaları olan tezkirelerin hiçbir ehemmiyeti yoktur. Esasen bu tezkireler Yunus gibi bir halk ve cemiyet şairinin değil, ancak saray muhiti etrafında toplanan caize şairlerinin tercüme-i hallerini, o da beş on satırlık malumat şeklinde, kaydederler. Filvaki tezkire yığınları içindeyiz, Yunus'a ait bazı satırlar kaydeden ancak birkaç tanesini görüyoruz. Bunlarda da sadra şifa verecek bir malumat yoktur. Şu halde edebiyat tarihimizin klasik şekli içinde Yunus'a ait bir emare ve alaka aramak beyhudedir.

Diğer taraftan edebiyat tarihimizin Tanzimat'tan, garp ilmi ile peyda-yı münasebattan sonra aldığı şekli unutmamalıyız.¹ Yukarıda kaydettiğimiz ilmi tarih şekli de zaten bunların tesirati neticesinde tahassul etmiştir. Filhakika son yarım asrın sonlarına doğru milli edebiyat tarihimizin aldığı oldukça mütekâmil ve ümitli şekli hatırlamamak, bunu ilmi mesaisiyle tetvic eden bir müderrisi şükranla yâd etmemek kabil değildir. Bundan başka ara sıra bazı mütetebbiler, genç kalemler de bu sahada faaliyet göstermişlerdir.²

Edebiyat tarihimiz[de] görülen bu tekemmül ve tekâmül, edebi cereyanların hedef ve gayesi itibariyle şayan-ı dikkattir. İçtimai hareketten mülhem edebiyat, milli mefkûreye doğru yürürken maziye bakıyor, hamlesini oradan alıyor. Çünkü mefkûrenin istinatgâhı millettir, millet ise içtimai bir şe'niyettir. Bu vaziyette mazimizin edebiyatında ilahi bir kudret[le] şiirler ve bedialar yaratan Yunus'u unutmak bedii bir küfran olur. Bunun içindir ki son edebiyat tetkikçileri hemen hemen faaliyetlerinin kısm-ı a'zamını eski milli edebiyata, Yunus'a, Yunus gibi diğer halk şairlerine teveccüh eylemişlerdir. Edebiyat tarihimizin içtimai hareket ile mütevaziyen yürüyen bu revîşi şüphesiz ki istikbal namına bize çok şeyler vadediyor. İçtimaiyatçıların gösterdiği veçhile dini, edebi, bedii bütün içtimai müesseseler, mazi ve halde olduğu gibi istikbale nazaran da bir "kül" halindedir. Her safha ve her devre birbirine merbuttur. Birbirlerinin içinde bir unsur olarak dâhildirler. Herhangi bir devreyi diğerinden ayıran fark unsuri değil terkibi (sentetik) bir mahiyettedir. Binaenaleyh bugünkü Anadolu cemiyeti, atıye doğru arkasındaki mazinin fikir ve his muhteviyatından alacağı kuvvetle yürüyebilir, doğuracağı yüksek edebiyatın anasını ancak edebi mazi ve tarihten alabilir. Aldığı kuvvet ve hamle nispetinde yapacağı edebi terkip kuvvetli ve kavuşacağı zafer büyük olacaktır.

3. Yunus Emre ve Eseri

Gerek umumi tarih ve gerekse edebi tarih görüşleriyle bu kadar haiz-i ehemmiyet olan Yunus'u nasıl anlayacağız? Dedik ki, edebiyat tarihine ait eserlerde –İlk Mutasavvıflar müstesna– Yunus'u bize hakkıyla bildirecek bir menba yoktur. Hâlbuki milli edebiyatımızın, içtimai hissiyat manzumelerimizin tekâmülü için mazinin edvar ve safahatı ile alakadar olmak mecburiyetindeyiz.

¹ Garpta uyanan istişrak temayülü ve bu temayül ile yapılan tedkikat arasında Yunus Emre de vardır. Bunlar hakkındaki mehaş malumatı "İlk Mutasavvıflar"dan alınabilir.

² İleride icap ettikçe bunlara temas edeceğiz.

Şu halde Yunus'[u] mutlaka anlamalı, ondaki şiir ve edebiyat usaresini ruhlarımıza içirmeliyiz. Bu görüş ile kendisine ait edebi tarih eserleri olsa bile, bizzat kendi eseri, daha büyük istifadeler temin eder. Filhakika her şairde olduğu gibi, Yunus'ta da, şairiyet ruhunu [haiz olan], kendi eseri, divanıdır. Beyitleri, mısraları kadar kendi kendisini anlatacak hiçbir vasıta olamaz.

Yunus, vazî' ruhlu, tekellüf ve tasannudan hoşlanmayan, takdir ve tebriki kendi ruhundan alan bir şair olduğundan, ilahileri, koşma ve gazellerini ne kendi toplamış, ne de zamanında toplamıştır. Onun içindir ki bugünkü Yunus Divanı, ancak müteakip asırlarda müritleri tarafından cem edilmiş eş'arı ihtiva eder. Elde mevcut divanın sıhhat ve adem-i sıhhatine dair şimdiye kadar birçok şeyler söylendi. Fuat Bey bunu vesikalarla gösteriyor, başka şiirlerin karıştığını söylüyor. Bu nokta doğru olabilir. Fakat ne de olsa Yunus'un bir "sehl-i mümteni" olan edebi üslubuna yakından vakıf olmak bu müşkili halleder zannediyoruz. Yunus, intihap ettiği mevzularda ne kadar maşeri ve gayri şahsi ise, üslubunda o kadar şahsidir.

Gerek bu cihet, gerekse isminin maddi alameti meseleyi kolaylaştırır. Hülasa şairi bizzat şiiriyle anlamak gayesini görmeliyiz. Bir taraftan divanı, diğer taraftan halkiyat tetkikleri vasıtasıyla toplanacak diğer şiirleri çok kıymetli bir hazine mahiyetinde telakki edilmelidir. Eski, yeni hiç bir tezkirenin, bir edebiyat tarihinin, bizzat kendi eserinden alınacak kuvveti ve istifadeyi temin edemeyeceğine kani olmak icap eder. Yunus'u anlamak, istikbale birçok Yunuslar ihda etmek, ancak şairin edebi ve şi'ri havası içinde teneffüs eylemeye, onun edebi hassasiyeti ile karşı karşıya kalmağa mütevakıftır.

4. Yunus Emre ve Anadolu

Bir nokta-i nazardan muharrer eserlerde büyük adamlar hakkında tam bir fikir, itminan görülemez. Yazı ve eser, ne kadar olsa, ruh-ı beşerin yarattığı itilalara, ilmi dehanın yüksekliklerine bizi isal edemez. Şair, mesela, beyitleri ve mısraları bir araya toplamıştır. Bunları tetkik şüphesiz faydasız değildir. Fakat unutmamalıyız ki daha büyük, daha canlı bir tetkik menbaı vardır: İctimai şe'niyet. Bir unvanın dediği gibi kelime, hayat hamlesinin zafer noktalarını göstermek, cemiyet sahasında hayat cümlesini tahakkuk ettiren maneviyet adamlarının büyüklüğünü anlatmak kabiliyetini haiz değildir. İctimai hayatın kendisi bu hususta en salahiyetdar bir vasıta. Bilhassa hislerinde ve

hayallerinde fikrin azami tesiri bulunan şairler meselesinde mezkûr nokta-i nazar daha ifratkâr bir asabiyet ile takip edilmelidir.

Hakiki şair, ölümünden sonra cemiyeti, asırlar zarfında, kendisine bent eden şairdir. Yunus, bu vasfı ile tamamen ittisaf etmiştir. Bu itibar ile Yunus'u tetkik eden müdekkiki sevindirecek yegâne vasıta, ilmi-edebi bir tecessüs ile yapılacak bir tetkik seyahatidir. Bir seyahat ki bize anlamak istediğimiz şairin, bir vakitler, karşı karşıya bulunduğu, içinde yaşadığı halkın kendisini gösteriyor. Bir seyahat ki Yunus'un divanındaki mısraların maşeri lisan tarafından terennüm edildiğini iştmeğimizi temin, şairin doğduğu, öldüğü, gezdiği şehirlerdeki tesir izlerini irae ediyor. Hülâsa bir seyahat ki şairin ölüm taşında bizi saatlerce düşündürüyor. İctimai şeniyeti edebi müessesesiyle nazarlarımızın önünde canlandıran böyle bir seyahat, hayattan yürüyen ve hayata tesir eden ilmin nazarında ne büyük bir kıymeti haizdir!

Şüphesiz bu nokta-i nazar, hakiki büyük adamlar meselesinde takip edilebilir. Yoksa tabiatın ve cemiyetin kendisine bahşettiği ilim ve şiir kudretini lazım gelen mevkie hasr ve sarf etmeyen bir adam için böyle bir şey düşünülemez. Mesela Hasankale'nin köylerinden ayrıldıktan sonra memleketini, vatanını unutan, paşaların ardı sıra kasidecilik yapan bir Nef'i ve bunun gibi birçok saray şairleri mevzu-ı bahs olduğu zaman serdettiğimiz görüşü takip, hiç bir netice ve istifade temin etmez. Onlar ancak teneffüs ettikleri günler zarfında, mahdut bir sınıf için yaşamışlar, ölümlerinden sonra da yalnız kitap satırları arasında kalmışlardır.

Elhasıl her hakiki şairin, mensup olduğu içtimai zümrede mutlaka bir eser ve bir iz vardır. İstitalde halinde uzayan cemiyetine müracaat ile o şairi daha iyi anlayabiliriz. Yunus gibi, asırların girdbadına rağmen unutulmayan, berhayat bir insan gibi aramızda terennüm eden, ruhlarımıza şiirin tesellisini veren bir şair için bu usulün istimali evleviyetle lazım ve zaruridir. Usulde muzafferiyet, umumiyetle içtimaiyat tetkiklerinde kullanılan halkiyat, etnografya, kavmiyat, lisanîyat gibi içtimai ilimlere, dini, bedii, ahlaki neviden içtimaiyat şubelerine ait metotların istimaline mütevakkıftır. Her şeyden evvel lazım olan şey, şair ile cemiyeti, büyük adam ile maşeri zümreyi, mevzuumuz itibariyle Yunus Emre ile Anadolu'yu birbirine yaklaştırmaya hadim bir düşüncedir. Bu düşüncenin tatbikatına girişmek, önümüze çıkacak bütün engelleri bertaraf edebilir. Elverir

ki müdekkik, hayattan, şeniyetten başlayan ve neticede yine onun salah ve kemalini temin eden ilmin cihazıyla mücehhez olsun.

Bu suretle Yunus Emre'nin hayat ve efkârından bahsetmezden evvel onu tarih, edebi tarih, eseri, cemiyeti ile alakadar addetmekliğimiz, her edebi tetkikte bidayeten gösterilmesi lazım menabii irae maksadına müstenittir. Filhakika ilmi edebiyat tetkiklerinde müracaat edilecek mehazlar daima bu dört noktaya temas eder. Biz de bu birinci mebhâsımızda Yunus'u tarih ile karşılaştırdık. Sonra edebi tarihe ait eserlerle olan münasebetini araştırdık. Nihayet mevzu hakkında kısa ve fakat tatminkâr bir netice istihsal için evvelen şairin eseri, saniyen cemiyeti ile karşı karşıya kalmak lüzumunu serdeyledik. Büyük bir acz ve salahiyetsizlik ile malul olan tetkiknamemizde mümkün mertebe müracaat edilmesine çalışılan menabii de bunlar teşkil etmektedir.

İKİNCİ MEBHAS

Bu mebhasta şairin hususi hayatı tetkik edilecek, mevcut vesaike nazaran nerede ve ne vakit doğup öldüğüne, terbiye ve irşat gördüğüne dair müstahsal düşünceler serdolanacaktır.

1. Ne Vakit ve Nerede Doğdu?

Eski şairlerimiz hakkında bize malumat verecek menbalar –birinci mebhasta söylendiği veçhile– ya tezkireler veya son tetkiklerdir. Bir de cemiyetin samimi teveccühüne mazhar olan bazı şairlerin hususi hayatı nokta-i nazarından milli-dini menkıbelerine ve halkiyat tetkiklerine ehemmiyet vermek lazımdır.

Tezkireler tekraren söyleyelim ki bizi hiç tatmin etmezler. Binaenaleyh bunlardan ümidi kesmek icap eder.³ Bizim tesadüf ettiğimiz tezkirevi eserlerde Yunus hakkında birbirini cerhedici satırlar bile görülmektedir. Halk arasında tedavül eden menkıbe ve ananeler ise yalnız başına ilmi bir ehemmiyeti haiz

³ Bir numune olmak üzere Nefahat zeylindeki Yunus bahsini naklediyoruz: “Meşhûr ve marûf sözleri vardır. Cümlesi makbûl-i tavâifdûr. Serâser esrâr-ı tevhd ve etvâr-ı tefrîd ve rumûz u işâretdür. Kendisi Tapduk Emre'nin mürîdidür. Dirler ki arkası ile nice yıllar şeyhine odun getürdi ve hergiz bir eğri ağaç getürmedi. Tapduk aytmış: Yûnus hiç bu odunların içinde bir eğri ağaç görünmez. Aytmış: Sultânım bu kapıda eğri sığmaz. Kendisi Kütahya suyunun üzerinde [Sakarya] suyuna karıştığı yerin kurbunda yatur meşhurdur. Ziyaret iderler” (s. 691). Görülüyor ki ne doğduğu tarih, yer, ne de öldüğü tarih zikredilmiştir. Bir de bu sathi, esassız malumatın, diğer bir tezkire ile cerh edildiğini düşününüz!

olamaz. Bunlar ancak ilmi tetkiklerle karşılaştırıldıktan sonra mühim bir menba olabilirler. Yeni tetkikler işte bu hedefi istihdaf etmelidir.

Peşinen söyleyelim ki Yunus'un doğuş tarihi hakkında sarıh ve kati bir malumat yoktur. Umumiyetle [H.] sekizinci asrın ilk nısfında, daha ziyade [H.] yedinci asrın son yarısında doğup yaşadığına hükmedilmektedir. Bu hükmün yegâne saiki şairin divanındaki:

Târîh dahi yedi yüz yedi idi
Yûnus cânı bu yolda kodu idi

beytidir. Son edebiyat tarihçilerimiz bu noktadan hareket ediyorlar. Filhakika bilfarz Osmanlı Müellifleri sahibi ile İlk Mutasavvıflar'ın müellifi müttefikan bunu kabul etmektedirler.⁴ Necip Asım Bey de daha evvel bu fikri ileri sürmüştür.⁵ Yalnız 707 tarihi üç meseleye delalet edebilir: 1. Yunus'un viladetine, 2. Yunus'un müritlik tarihine, 3. Yunus'un vefatına.

Bir defa son delalet manasızdır. Hâlbuki Fuat Bey bu delalet kıymet vermiştir. Zira diyorlar ki: "707 tarihini takip eden seneler esnasında vefat etti."⁶ Bu kaydın doğru olması için Yunus'un ölüm döşeginde beyti söylemesini kabul etmek lazımdır. Hâlbuki mantıki bir istidlâl ile gazellerinden, musammatlarından ve koşmalarından evvel yazıldığını anladığımız mesneviler içinde bu beyit bulunmaktadır. Binaenaleyh bu tarihi diğer iki ihtimale isnat etmek icap eder. Daha doğrusu Yunus'un viladetini takriben [H.] 680-710 aralarında kabul etmek daha doğrudur.

Tezkire kayıtları içinde beytin mealini tasdik edecek bir şey yoktur. Bilakis bizi şaşırtıyorlar. Mesela Aşıkpaşazade tarihinde, Birinci Murat devri mutasavvıfları içinde Yunus Emre'nin bulunduğu görülüyor.⁷ Şakayık'ta Yıldırım devrine nispet olunuyor.⁸ Şüphesiz ki elimizde bu beyit bulunduktan sonra gerek Aşıkpaşazade'nin gerek Şakayık'ın kayıtları ehemmiyetten düşerler. Bunu kabul etsek Yunus'un bu devirlerin mutasavvıflarıyla alâkadârlığını kabul etmek, mesela, Mevlana gibi, Emre Sultan gibi, Tapduk Emre gibi divanında isimlerinin

⁴ Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, s. 293; Osmanlı Müellifleri, s. 192, Köprülüzade Fuad, Bursalı Tahir Beyler.

⁵ Milli Aruz-Risale-Mukaddimesinden.

⁶ İlk Mutasavvıflar, s. 307

⁷ Aşıkpaşazade Tarihi, s. 200

⁸ Şakayık Tercümesi, s. 78

geçtiğini görmek icap eder. Hâlbuki Yunus, Birinci Murat ve Yıldırım devrinin mutasavvıf şairlerine muasır değil, onlara manevi bir üstat olmuştur.

Şairin nerede doğduğu meselesi de müphemdir. Fuat Bey'in çok güzel icmal ve teşrih ettiği Bektaşî ananesinde Yunus'un Sivrihisarlı olduğunu görüyoruz. Diğer taraftan Şakayık mütercimi Bolulu olduğunu söylüyor. Bursalı Şeyh İsmail Hakkı Isparta civarında bir köyde "neşv ü nema" bulunduğunu zikrediyor. Nihayet Erzurum havalisinde yapılan halkiyat tetkiklerinin Yunus'u mevlit ve merkat itibarıyla Erzurumlu gösterdiğini ilave edebiliriz.⁹ Bu tehalüf içinde hakiki nokta, mümkün mertebe tarihi kuyûda mutabık olanıdır. Şakayık'ın Bolulu gösterdiği Yunus'u, Lamii Sakarya havalisine atfediyor. Binaenaleyh tarihi ve edebi vesikalara intizaren yalnız mevlit meselesinde bunu kabul etmek lazımdır. Bursalı Tahir ve Fuat Beyler de bunu kabul etmişlerdir.

Şu halde şairin ne vakit ve nerede doğduğu sualine az ve çok tatminkâr bir cevap verdik. Bu cevabı verirken bir taraftan menkıbe ve ananeye, diğer taraftan mümkün mertebe mevcut tarihi kayıtlara riayet ettik ve dedik ki Yunus yedinci asrın son ve sekizinci asrın ilk senelerinde Sakarya havalisinde doğmuş, yaşamıştır. Filhakika Anadolu halkı arasında kuvvetle yaşayan Bektaşî ananesi ile şairin kendi eseri, eski ve yeni tetkiklerin muhassalası bu merkezdedir. Yalnız şunu da kaydedelim ki bu müphemiyetlerin ehemmiyeti yoktur. Halk şairi ferdiyetini düşünmediği için hususi hayatıyla alakadar olmamış, halk da şairin daha ziyade maşeri ve umumi veçhesini gördüğü için yalnız eseriyle alaka peyda etmiş, böylece mesele devirden devire müphem olarak intikal etmiştir.

2. Kimden ve Nasıl Terbiye, İrşat Gördü?

Her şeyden evvel istifade edeceğimiz menba, Bektaşî an'anesidir. An'enenin birinci safhası Yunus'un mürşidinden bahsediyor. Bektaş, Rum diyarına¹⁰ geldiği zaman etrafına devrin mutasavvıflarını topladı, içtimaa yalnız Emre adlı bir şeyh iştirak etmemiştir.

⁹ Burada alakadar nokta şudur: Erzurumlular odun menkıbesini Tuzcu köyünde cereyan etmiş göstermektedirler. Sonra ihtiyarların nakline göre bu köyde şairin ahfadı geçen asra kadar mevcutmuş. Bu hususta ileride malumat vereceğiz.

¹⁰ Rum diyarı eski tarihlerde çok tesadüf edilen bir tabirdir ve Anadolu'ya verilmiştir. Mesela Nefahat, Yunus'tan bahsederken "ve Rum'da meşhurlardan biri..." diyor. Anadolu'nun mazisinin Romalılara aidiyeti düşünülerek o zamanlar bu havaliye "Diyar-ı Rum" ismi verildiği, hatta Anadolu Selçukilerine bile bu yüzden Rum Selçukileri denildiği anlaşılmaktadır.

Bektaş, şeyhlerinden biri vasıtasıyla onu çağırtdı ve niçin gelmediğini sordu.

Emre, perde arkasında bir erenler cemiyetinde bulunduğunu, hâlbuki bu cemiyette Bektaş'ın bulunmadığını yalnız bir elin kendisine nasip verdiğini söyledi. Bektaş gördüğü elde bir "ben" bulunup bulunmadığını sorunca "evet" cevabını aldı, elini uzattı. Emre o beni bu elde gördü ve "tapduk padişahım" dedi ve Emre'nin adı Tapduk Emre kaldı.¹¹

Ananenin ikinci safhası Yunus'tan bahsediyor. Bektaş'ın ve Tapduk'un bulunduğu civar köylerde Yunus adlı bir rençber vardı. O sene kıtlık olmuş idi. Bu rençber bir gün Bektaş'ın dergâhına gelir, buğday ister. Bektaş ise ona buğday değil erenler himmeti vermek arzu eder. Yunus talebinde ısrar eyler, buğday alır ve gider, fakat pişman olur döner ve itiraf-ı hata eder. Bu defa Bektaş kendisini Tapduk'un dergâhına gönderir, Yunus başına geleni anlatır. Tapduk'un odunculuğunu yapmaya başlar, getirdiği odunların hiç eğrisi yoktur. Nihayet mürşit, müridine icazet verir.¹² İşte ananeye göre Yunus'un terbiye ve irşadı bundan ibarettir. Ananenin esas hatlarını bazı tarihi kayıtlarda da görüyoruz. Binaenaleyh kabul etmemek ve Yunus'un hayatı ve terbiyesi itibariyle bir istifade çıkarmamak için hiçbir sebep yoktur. Diğer taraftan bizzat şair mutasavvıf bakınız, ne diyor:

Tapduğun tapusunda kul olduk kapusunda
Yûnus miskîn [çiğ] idik pişdik elhamdülillâh

Yunus'un irşadı mevzuubahis olurken bir doğrudan doğruya, bir de bilvasıta olan tesirleri araştırmak lazımdır. An'aneye ve tarihi kayda nazaran doğrudan doğruya müessir, kısmen Hacı Bektaş, kısmen Tapduk Emre'dir. Bilhassa Tapduk'un büyük bir tesiri olmuştur. Yunus, irşat kuvvetini tamamen ondan almıştır denebilir.

Doğrudan doğruya olmayan müessirleri de bir taraftan mantıki istidlâl, diğer taraftan Yunus'un divanı gösteriyor. Bu istidlâle nazaran Yunus uzun bir tekâmül zincirinin bir halkasıdır. Kendisinden sonraki edebi devre ile ne kadar rabıta var ise kendisinden evvelki devre ile de aynı derecede münasebetdârdır.

^{11, 12} İlk Mutasavvıflardan telhisen, s. 290-291, An'anenin muhtasaran Nefahat'ta da mevcut olduğunu gördük.

Daha ileri giderek burada bir Anadolu-Türk âlemini, bir de bütün Türk âlemini düşünmek lazımdır. Her ikisinde de Yunus'un üzerine tesirler vuku bulmuştur. İlk Mutasavvıflar'ın garp ve şark Türklerine ait tetkikatı, fer'i ve lehçevi farklarına rağmen ana noktalarda umumi Türk edebiyatının müşterek bir cezre malik olduğunu göstermektedir.¹³ Tarihi bilgilerin irae eylediği bu nukatı aynı zamanda Divan-ı Yunus teyit ediyor. Mevlana'nın öldüğü tarihlerde yaşadığını hissettirerek viladeti hakkında bizi azıcık tenvir eden şu beyit, aynı zamanda iki mutasavvıf arasındaki manevi tesire işaretler:

Hakikat erenleri gitdi dünyâdan her biri
Konya'da Mevlânâ Hüdâvendigâr yatur

Keza Emre Sultan'ı da Yunus, şiirinde zikrediyor:

Yûnus ölürsen kara yere girersen
Mürşidlerin ulusu ol Emre Sultân yatur.

Divanın baş tarafındaki mesnevilerin meal ve muhteviyatı ise Divan-ı Hikmet sahibi Ahmed-i [Yesevi]'nin tesirini bariz bir surette göstermektedir.

Yunus'un terbiye ve irşadı meselesinde mühim bir nokta vardır: Ümmilik. Halk arasında şairin ümmiliğine ait nakiller ve rivayetler vardır. Bazı tezkireler de bunları tekrar ediyor. Mesela Âşık Çelebi diyor: "Mervîdür ki her bâr ki okumak kasd etmiş, hurûf-ı teheccâyî ikmâle dili dönmemişdür." Şakayık bu kayda ilave ediyor: "Ammâ debistân-ı kudsün maârif-i ledünniyesinde lisân-ı Türkî'de nikât u rumûz u mezâyâyı şâmil varsağı üslûbunda¹⁴ söylediği kelimâtta esrâr-ı esmâ-i ilâhiyede marifet-i tâmmesi olup ilm-i tevhîdde makâm-ı âlî sâhibi olduğu zâhir ve bâhirdür." Bir de [buna] Yunus'un itiraflarını ilave ediniz:

Ne elif okudum ne cim varlıkdandır kelecim
Okumaz yüz bin münecim tâlim yıldızdan gelür

Yûnus Emre'm oldu fakîr ecel ensesini dokur
Gönül kitâbından okur eline kalem almadı.

¹³ Diğer taraftan bu iştirakin daha ziyade o devirlere ait olduğunu, milli ve vatani teşekküllerden sonra içtimai tekâmülün tesiri altında aynı ırka mensup muhtelif içtimai zümreler arasında az ve çok harsi bir tehalüfün husule geldiğini unutmamalıyız.

¹⁴ Varsağı, halk şiirlerinin şekillerinden biridir.

Ümmî benem Yûnus benem dokuz atam dörttür benüm
Aşk oduna düşüb yanam sûk u [bâzâr] nemdür benüm.

... ilh.

Bu vaziyet karşısında halli hakikaten müşkil bir vaziyet karşısında kalıyoruz. Yunus'u tam manasıyla ümmî addedebilecek miyiz? Elliye müteceviz beyti mesnevi şeklinde sıralayan bir şair nasıl ümmî olabilir; biz peşinen söyleyelim ki bu mümkün değildir. Tasavvufi ahlak umdelerini ihtiva eden ve hepsi beş yüzü müteceviz olan Mesnevi'yi, Mevlana'yı fikir ve itikat sahasında temsil eden tasavvufi-edebi parçaları,¹⁵ nihayet metruk bir hece vezni bedii ve milli bir dehanın tesiriyle derilen koşmaları ibda eyleyen bu Türk şairinin ümmîliğini tezkirelerin naklettiği veçhile kabul etmek mümkün değildir. Her şeyden sarf-ı nazar talimi (didaktik) kıymet itibarıyla yüksek olan Yunus Divanı, hiçbir zaman ümmî bir şairin elinden çıkmamıştır. Tasavvufun ince noktalarını sade bir Türkçe ile anlatmak, divanında göze çarpan ve aruz ile yazılan bir iki şiiri¹⁶ durgun vakur ahengini tevzin etmek, nihayet sem'î ahenge çok muvafık gelen kafiyelerde maharet göstermek, alelade manasıyla "huruf-ı tehecciye dili dönmeyen" bir şaire nasip olamaz.

Meseleyi halli için Yunus'un felsefesini düşünmek kâfidir. Filhakika tasavvufa nazaran iki türlü marifet vardır: zahiri, hakiki. Bunlardan zahiri ilim, hakiki ilim için bir vasıta. Onu vasıta yapan ve böylece gayesine erişen mutasavvıf, artık zahiri marifeti bir tarafa bırakmış ve bir "ümmî" olmuştur. Bu ümmîlik zahiri ilme nazardır. Şu halde Yunus'un ümmîliği, zahiri ulumu bilmemesi veya bilip de ona ehemmiyet vermemesi esasına müstenittir. Her mutasavvıf gibi Yunus da bu tarz ümmîlik ile müftehirdir. O, daima zahiri ilme, şekle ve merasime ehemmiyet verenleri takbih etmiş, asıl hakikati ve hakiki marifeti gözetmiştir. Binaenaleyh kendisinin itirafatını bu mihekten geçirmelidir.

Zaten yine kendisi divanında bu parlak ve tasavvufi hakikati bize söylüyor:

Gökden inen kitâbı okudum tahsîl kıldum
Aşka gelincek bildim bir uzun hece imiş

¹⁵ Fuat Bey, hatta bu yüzden Yunus'un Farisiye bile vakıf olduğuna ihtimal vermektedir.

¹⁶ Mes[ne]vilerin ve bir iki parçanın aruz olduğu zannediliyor. Biz bu zannın doğruluk derecesini ileride şiirleri münasebetiyle araştıracağız.

Halk arasındaki rivayetlere gelince bunlar da şairin düşüncesinin efsaneleşmiş şeklidir. Halkın maşeri tefekkür tarzına göre şairin büyüklüğü, fazla ümmi olmasıyla mütenasiptir. Binaenaleyh halkın düşüncesince yapılacak şey, şairi büyültmek, kutsileştirmek, bunun için de kelime, yazı, kalem gibi dünyevi levazımdan onu tecrit etmektir. Ümmilik kaydında bulunan tezkireler de tasavvufi bir noktayı anlamadan rivayeti ulu orta nakletmişler, ona bir hakikat şekli bile vermişlerdir.

Hülasa Yunus'un terbiye ve irşat gördüğü menbalar tamamen malum değildir. Gerek menkıbe, gerek hakiki tetkik Yunus'un yalnız Tapduk Emre'den irşat gördüğünü gösteriyor. İrşat yolunun anahtarını alan ve kırk sene müritlik yapan Yunus sonraları ne yaptı? Tarihi kayıtların ve işaretlerin yokluğunu, bereket versin, bizzat şair telafi ediyor. Divandan öğreniyoruz ki şair, müritliği bitirdikten sonra seyahate çıkmış, seyyar bir irşat müessesesi vazifesini görmüş, Kâbe'yi ve Şam'ı ziyaretten sonra hayatını memleketine, Anadolu'ya vakfetmiştir. Osmanlı devletinin henüz küçük olduğu ve yeni tesise başladığı zamanda bütün Anadolu'yu kat eden Yunus, görülüyor ki, zamanın "tavaif-i mülûk"ü ile siyasi ve idari münazaalarıyla alakadar olmayarak bütün Türk illerini dolaşmış, Bolu'da, Konya'da, Ayıntap'ta, Şam'da, Erzurum'da hep aynı surette demiş ve düşünmüştür. Seyahatinin bazı çizgilerini kendi mısralarından öğreniyoruz. Son hayat devrini nerede geçirdiğine ve öldüğüne gelince bu, ayrı ve mühim bir meseledir. Bundan sonra da bunu tetkik edelim.

3. Ne Vakit ve Nerede Öldü?

Şairin nerede ve ne vakit öldüğü, nerede doğduğundan daha az malumdur. Bu hususta ileri sürülen tahminlerden bir hüküm çıkarmadan evvel Yunus'un [namına] olarak Anadolu'da mevcut bulunan merkatlara işaret etmek icap eder. Bunlardan:

Birinci merkat, Bursa'da Emir Sultan Camii civarındadır. Rıza Tefrik bunun hakkında bize malumat veriyor.¹⁷ Bu malumata nazaran Abdurrezzak Dergâhında Abdurrezzak, Yunus Emre, Âşık Yunus adlı üç türbe vardır. [H.]1252 tarihlerinde bu türbe kaybolmuş ve Niyazi-i Mısri tarafından mevkii keşfedilmiş ve bir sahib-i hayr da keşfolunan yer üzerine bir merkat yaptırmış. Fakat edebiyat tarihi nokta-i nazarından elde edilecek ilmi itminan daha çok maddi ve

¹⁷ Peyam ilave-i edebiyesinin 19 Haziran 329 nüshasında Yunus Emre'yi Ziyaret adlı makalede.

tarîhi vesaika istinat etmelidir. Bursa'da medfun mutasavvıflardan, evliyadan, şuaradan bahseden bazı eserler –mesela Lamii, Evliya Çelebi gibi– Yunus'u hiç zikretmiyorlar. Binaenaleyh Bursa'daki türbenin sadece şairin kutsi hasselerinden istifade gayesiyle tesis edildiğine hükmedeceğiz. Diğer taraftan Yunus'un şahsiyetinden başka bir Âşık Yunus'un bulunmadığı aşıkârdır. Matbu Yunus divanlarında böyle iki ayrı şahsiyet gösterilmesi doğru değildir. Sonra bu divanların muahharen tertip edildiğini, Yunus'un kendisine verdiği "Âşık Yunus", "Derviş Yunus", "Yunus Emre" gibi muhtelif adlardan aldatıldığını düşünürsek Bursa'daki merkadin hakiki olmadığı, divana nazaran tasni edildiği kendiliğinden tezahür eder.

İkinci merkat, Salihli civarındaki bir köydedir. Türbeyi ziyaret eden Osmanlı Müellifleri sahibi, Âşık Yunus'un mezar başında bir balta tasviri bulunduğunu söylüyor¹⁸ ve ilaveten bu taşın elli, altmış senelik bir şey olduğunu zikrediyor. Bu merkadin sıhhsizliğine sebep ikidir. Birincisi Fuat Bey'in de söylediği veçhile balta resmini taşıyan taş, odun kesmek menkabesinden müteessiren buraya vazedilmiştir. Binaenaleyh burada Yunus'un mezarının bulunması da aynı teessür saikasıyladır. İkincisi mutasavvıf-şairin maneviyetinden istifaza düşüncesidir. Hatta köyün adının bile "Emre" olması, bu düşüncenin vüs'atini göstermek itibariyle şayan-ı dikkattir.

Üçüncü merkat, Isparta civarında Keçiborlu kasabası yakınındadır. Bu türbeyi bize Şeyh İsmail Hakkı haber veriyor: "Şeyh Yunus Emre Anadolu'da Isparta civarında Keçiborlu nâm kasaba kurbünde olan gadîr-i azîmin cânib-i şarkisinde püšte tarafında bir karyede neşv ü nemâ bulub mezârı dahi o karyededir."¹⁹ İsmail Hakkı'ya nazaran aynı zamanda şairin [mevlidi de] burasıdır. "Neşv ü nema" tabiri, şairin münhasıran bu civarda yaşadığı his ve intibamı veriyor. Hâlbuki elde mevcut ilmi vesikalar Yunus'un bu köyde doğmadığını, bilhassa, olduğu yerde durmayarak geniş bir seyahat dairesi çizdiğini gösteriyor. Binaenaleyh bu merkat da hakiki değildir. Yukarıda gösterdiğimiz sebeplerle mutasavvıf şairin namına tesis edilmiş bir ziyaretgâh olmaktan başka bir kıymeti yoktur.

Dördüncü merkat, Eskişehir-Ankara hattı üzerinde Sarıköy mevkiindedir. Nefahat mütercimi Lamii de "Sakarya suyuna karıştığı yerin kurbünde..."

¹⁸ Osmanlı Müellifleri, Birinci cilt, s.192

¹⁹ Aynı eserden naklen

sözünden burayı kastediyor. Fakat peşinen ilave edelim ki bu da bir ziyaretgâhtan başka bir şey değildir. Lamii'nin bunu zikretmesi tarihi bir sıhhat olamaz. Denebilir ki o civar halkının, Yunus'un maneviyetinden istifade ve istifaza için daha evvel adım atması, Lamii'ye bu kaydı vaz'ettirmiştir.

Köprülüzade Fuat Bey bu merkadi makul görmekle beraber tereddüde düşüyor, Lamii'nin gösterdiği yerde [Tapduk] Emre'nin, Şeyh İsmail Hakkı'nın irae eylediği mahalde de Yunus Emre'nin medfun bulunmaları ihtimalinin kuvvetle var olduğunu zikrediyor.²⁰ Bursalı Tahir Bey ise hiç bir kanaat edinmemiş, sadece muhtelif merkatlara işaret etmiştir.

Beşinci merkat, Erzurum'da Tuzcu köyündedir. Osmanlı Müellifleri'nin meskût geçtiği bu merkattan, Fuat Bey bahsetmiş, fakat mevsuk bulmamıştır. Marifetname sahibi Şeyh İbrahim Hakkı, bu merkadin sıhhatini keşfediyor. Erzurum'a ait bir tarihçe yazan Mehmet Nusret Efendi İbrahim Hakkı'nın bu keşfine işaret ederken diyor ki: "... Şeyh İbrâhîm Hakkı'yı külliye galata haml doğru olmayacağından ağleb ihtimâl Şeyh Yûnus bu civârlarda bir müddet ikâmet etmiştir ve burada medfûn olan kendi mürîdânından bir zâttır."²¹ Köprülüzade, "Yunus'un bu havaliye gidip yerleştiğine dair elimizde tarihi hiçbir kayıt bulunmadığı gibi Tapduk Emre'nin de Sakarya havalisinde münzeviyane yaşadığını" ileri sürerek şayan-ı kabul görmemiştir. Bizim nokta-i nazarımıza göre merkatların içinde Erzurum'daki Yunus merkadini doğru ve ilmî bulduğumuz için bu noktaya lazım gelen ehemmiyeti vererek edebiyat tarihimizde bir şahika olan Yunus Emre'nin hususi hayatına ait bir meseleyi tenvire çalışacağız.

Erzurum'daki merkat şehrin içinde olmayıp şehre bir buçuk saat mesafede, Palandöken şubatından olan Eğer dağı eteğinde, Boğaz mesiresine yakın elli kadar evli bir köydedir. Köyün ismi Tuzcu'dur.²² Bizzat ziyaret ettiğimiz bu merkat, köyün şimal tarafında bulunan mezarlık içindedir. Etrafında

²⁰ İlk Mutasavvıflar, s. 311

²¹ Tarihçe-i Erzurum, s. 91

²² Köy eskiden oldukça büyüktü. Hamamları, zaviye ve dergâhları, medresesi vardı. Bugün nüfusundan ve mebanisinden yarısını kaybetmiştir. Tuzcu köyde yakın zamanlara kadar mevcut olan Pir Ali Baba dergâhına mevkuftur. Bu babanın merkadi buradadır, ihtiyar bir köylünün söylediğine bakılırsa Pir Ali'nin Yunus'tan evvel buralara Sivas'tan geldiğine hükmedeceğiz. Esasen Baba'nın ahfadı bugün Sivas'ta mevcuttur. Geçen senelerde köyün vakıf arazisi meselesi yüzünden bu ahfadın birkaçı Erzurum'a gelmişti.

murabbau'ş-şekl ahşap bir parmaklık vardır, üstü açıktır.²³ Merkadin içinde asırların [girdbâdına] mukavim tabii havassı haiz gibi görünen iki mezar taşı vardır. Taşların kitabelerinden mürşit ile müridin, Tapduk ile Yunus'un burada medfun olduğunu öğreniyoruz.²⁴

Fakat bunu bilâmuhakeme kabul edecek miyiz? Filhakika ne Yunus'un, ne de Tapduk'un bu havalıye geldiklerine dair tarihi bir kayıt yoktur.

Hele Yunus'un seyahat ettiğini biliyoruz. Fakat Tapduk Emre'nin Sakarya havalisinden ayrıldığına dair bir kayıt yoktur. Tezkireler, Tapduk'tan re'sen bahsetmediği gibi ortada kendisinin istidlâle hadim bir eseri de yoktur. Fuat Bey bu noktada çok haklıdır. O halde ne yapacağız? Bu suale verilecek cevap, geniş bir manada telakki edilecek tarihin bütün şubelerine, berhayat ve zihayatın bütün dallarına müracaat etmek, meseleyi mukayese ve mukabele ederek düşünmektir. Yunus'un Erzurum'daki merkadinin sıhhatini tespit ve teyitten ibaret olan nokta-i nazarımızı bu müracaatla tatbika başlıyoruz.

Evvelen, Yunus'un Anadolu'da seyahat ettiği inkâr edilmeyecek bir hakikattir. Divanının muhtelif yerlerinde bunu teyit eden parçalar vardır. Binaenaleyh her şeyden evvel düşüneceğimiz şey şairin doğduğu ve ömrünün bir kısmını geçirdiği Vusta Anadolu'da (Sakarya ve havalisi, Sivrihisar, Konya...) sabitkadem olmamasıdır. Diğer taraftan seyahatinin sonlarında Erzurum'a geldiğini, kaldığını ve nihayet öldüğünü kabul etmemek için hiçbir sebep yoktur. Halkın sinesinden çıkan mutasavvıf şairlerin biri olan Yunus'ta bu ihtimal uzak bir şey değildir. Bilakis elimizde bu ihtimalin tahakkukunu ispat eden deliller vardır.

Saniyen, Yunus'a muasır devirde Anadolu'nun her tarafından ziyade Erzurum, Yunus'u celb ve cezbedecek dini bir asabiyete malikti. Erzurum'da İslami hayatı yaşatan muhtelif devirlerden dini, bedii âsârın kaldığını bugün görüyoruz. Roma, Erzurum'a hâkim olduğu zaman Abbasi kumandanı İyaz bin Ganem bu havalıyi istila ve zapt etmiş askeri kumandanın maiyetindeki birçok

²³ Parmaklık evvelen daha zarif idi. Rus istilasında Ermeniler söktüler. Bugünkü parmaklık sonradan yapılmıştır.

²⁴ Mezar taşlarında kitabeler şunlardır: "El-fâtiha kutbü'l-ârifin Tapdak Emre Kaddesallâhu Teâlâ sırrahu", "El-fâtiha El-ârif-i billâh Yûnus Emre Kaddesallâhu Teâlâ sırrahu". Her ikisinde de müştereken 797 tarihi mukayyettir. Doksan üçte Ruslar mezar taşlarını götürmek istemişlerse de köylüler arasındaki bir nakle göre taşı söken Moskof'un elleri bükülmüş ve taşlar yerinde kalmıştır!

şeyhler, mutasavvıflar bu havaliyi tam manasıyla ruhlu bir İslam ülkesi haline getirmiş idi. Osmanlılardan evvel uzun ve muhtelif adlı Türk idarelerinin devamı sıralarında İslam yurtlarının muhtelif noktalarından birçok büyük halk adamları Erzurum'a gelmişlerdir.²⁵ Bu mütalaadan istihraç etmek istediğimiz netice, Yunus'un muasır olduğu devirde Erzurum'un dini, tasavvufi ehemmiyetini göstermek, bu ehemmiyet ile Yunus'un "mutlak" ve "hüsn-i hakiki" ye müştak ruhunun taht-ı tesirinde yaptığı seyahat arasında bir münasebet tesis eylemektedir.

Salisen, Anadolu'da milli bir vahdet tesis eden Selçuki saltanatının idari ve içtimai sebeplerle yavaş yavaş inhilâle yüz tuttuğu, Anadolu'lular arasında ahlaki inzibatın çözüldüğü sırada birçok mutasavvıf şairlerin diyar diyar halkı irşada çıktıklarını tabii bir kaziyye olarak kabul etmek lazımdır. Binaenaleyh Yunus'un da aynı harekete tebaiyet ettiğini, seyahatinin sonlarında Erzurum'a gelerek hayatının kısım-ı azamını burada geçirdiğini ve öldüğünü kabul edebiliriz. Diğer taraftan Yunus'a muasır, hatta Konya dergâhının samimi müdaviimlerinden olan Sadreddin'in de Erzurum'a gelmesi, Erzurum'da irşat vazifesini görmesi, buraya defnedilmesi²⁶ gerek Tapduk'un, gerekse Yunus'un Erzurum'daki mezarlarının sıhhatini teyit edecek bir vesika mahiyetindedir denebilir. Diğer taraftan Sadreddin'den başka İskender Baba, Umudum Baba, Sinan Gazi, Şeyh Hüsnü Baba gibi birçok meçhul tasavvuf şahsiyetlerinin bu havalide medfun bulunmaları iddiamızı teyide hadim delillerden biridir.

Rabian, Yunus'un divanı üzerinde yapılacak lisani bir tetkik şairin Erzurum merkadinin sıhhatini ispat etmekten başka edebi şahsiyetinin Erzurum'da teşekkül ettiğini göstermek itibariyle şayan-ı dikkattir.

Yunus'un divanındaki lisan gerek kelimelerin eda ve seda şekilleri gerekse lügat itibariyle tamamen bir Erzurum şivesidir. Erzurum'da merkadi bulunan şairin lisaniyla, o belde halkının bugün yaşayan konuşma şekli arasındaki terabut, calib-i dikkat değil midir?.. Neden Yunus'un lisani, gerek eda ve seda şekilleri

²⁵ Hasan-ı Basri, Abdurrahman Gazi, İmam Davut gibi birçok din adamları Erzurum'da medfundurlar. Hazırlamakta olduğumuz Erzurum tetkiknamesinde bu hususta malumat verilmiştir.

²⁶ Mevlana devrinin mutasavvıflarından olan Sadreddin Konevi, tasavvufun Anadolu'da yayılmasına çok çalışmıştır. Erzurum'da Dervişağa Camii karşısında bir kümbet içinde medfun bulunan Sadreddin merkadi dini ziyaretgâhlardan biridir. Keza bu hususta Erzurum tetkiknâmesinde kâfi malumat verilecektir.

gerek lügat nukat-ı nazarından münhasıran Anadolu'nun şark kısmıyla, [tahsisen] Erzurum ile alakadardır? Bu suale verilecek cevap, Yunus'un edebi ve lisani şahsiyetinin burada teşekkül etmesinden başka bir şey olamaz. Bu noktayı daha vazıh göstermek için tetkik edelim:

Evveleminde lügat nokta-i nazarından bu rabitanın derecesi mühimdir. Erzurum lehçesi hakkında bir tetkik yapılmak lazım gelse denebilir ki Yunus'un eseri yegâne mercidir. Çünkü bu eser, konuşulan lisanın aynasıdır. Anadolu'nun başka köşelerindeki insanların eski Türkçeye dair eserlere müracaat etmek ihtiyacını, Erzurum'un lehçesi tatmin ediyor. Filhakika Yunus'un diğer merkatlarının bulunduğu muhitlerin insanlarından ziyade Erzurum merkadinin bulunduğu mıntıka halkına, divanın lisanı daha çok yakın ve munistir.²⁷ Bundan sonra kelimelerin dâhili teşekküllerini, kelime sonlarının aldığı taksirleri nazar-ı dikkate almak lazım gelir. Filhakika “gelmezem=gelmem”, “gidem=gideyim”, “eyle=öyle”, “bile=böyle”, “yapıcak=yapınca”, “danışık=mesele ve sorulacak, danışılacak şey”, “korhu=korku”, “idelüm=idelim” ... ilh gibi telaffuzi ve tekellümi lisan hususiyetleri Anadolu'nun diğer mıntıkalarından ziyade Erzurum havalisinde hayatiyetini muhafaza edici bir şekilde yaşamaktadır.

Hamisen, halki ruhun ve içtimai şeniyyetin Yunus ile olan münasebeti nokta-i nazarından merkadin sıhhatini düşünebiliriz. Diğer dört merkadin bulunduğu muhitlerle halkın münasebeti o kadar kuvvetli ve hakiki değildir. Merkatlar sadece bir ziyaretgâhtır. Zairler, ziyaretgâhta yatan şahsiyeti öğrenmek bile istemezler. Hâlbuki Erzurum'daki merkadin bulunduğu köy halkı size Yunus'un hayatını anlatmakla bitiremiyor. Siz bunları dinlerken zannediyorsunuz ki büyük şairin efrad-ı ailesinden biri karşınızda, size tıpkı Yunus'un konuştuğu lisanda bir şeyler anlatıyor. İhtiyar köylüler, dedelerinin dedelerine intikal ettirerek Yunus'un mürşidi olan Tapdah Baba²⁸ ile bu köyde pek çok yaşadığını anlatıyorlar ve size tam bir fikir veremediklerini düşünerek “Ah efendi! Dedem olsa da anlatsa, sene Yunus Emre'nin yanık koşmalarından okusa!...” diyorlar. Filhakika köy muhitinden istihsal edilen malumata nazaran yarım asır evvel, hatta rub' asır evvel köyde birçok dervişler vardı, bunlar hem Yunus'un, hem

²⁷ Bu nokta ayrı bir tetkike mevzu olacak kadar geniştir. Misal olarak birkaç tane zikredelim: Yavuz=cesur, bile=beraber, uş=işte, evinmek=acele etmek, uçmak=cennet, leyin=gibi, düş=rüya, gerek=lazım ki, sinin=kabir... ilh.

²⁸ Bu tarz-ı telaffuz, köylülere aittir. Esasen mezar taşında da Tapdak suretinde muharrerdir. Biraz sonra malumat vereceğiz.

Tapduk'un ilahilerini merasim ile terennüm ederlerdi. Bugün bile ilkbahar mevsimlerinde köylüler "Şol cennetin ırmakları / Akar Allah deyu deyu" ve "Yemen ellerinde Veysel Karani" ilahilerini Fatihalar ithaf ederek türbede okuyorlar.²⁹ Diğer taraftan Yunus'un menkıbevi hayatını anlamak için Köprülüzade Fuat Bey'in yaptığı gibi Bektaşî velayetnamelerinin tetkikine lüzum olmadığını anlıyoruz. Zira Tuzcu karyesi muhitinde bu menkıbeler bütün canlılığı ile yaşamaktadır. Bunlardan bizim için alakadar olan, odun menkıbesi ile Tapduk ve Yunus Emrelerin birden ölmelerine ait menkıbedir. Evvelce naklettiğimiz için birincisini nakle hacet görmüyoruz. İkincisi, Erzurum'daki merkade ait bir müphemiyeti izale edecek mahiyette olduğu için mühimdir. Bu müphemiyet şudur: Tuzcu'daki merkatta Yunus ile mürşidinin vefatı aynı tarihte gösterilmiştir. Bu nasıl olur? İlmi tecessüs ile merkadi ziyaret eden bir müşahidi şaşırtan bu nokta, halkın muhayyilesinde yaşayan bir menkıbeye nazaran gayet tabiidir. Filvaki bu menkıbeye nazaran Palandöken ormanlarından şeyhine odun taşıyan Yunus'un sırtı bir gün yara oldu, Yunus kaçtı, Eđerli dağda bir mağaraya gizlendi. Sabah olunca iki derviş yanına geldi. Acıkmışlardı. Sabah, öğle ve akşam zamanları gökten birer maide indi. Akşam maidesi Yunus'a aitti. Yemekte biraz fazlalık vardı, Yunus buna hayret etti, dervişler de Yunus Emre'nin büyüklüğüne hayran kaldılar. Yunus tekrar Tuzcu'ya kaçtı, şeyhin evine girdi. Tapduk Emre evde yoktu. Gelince meseleye muttali oldu, Yunus'a hitaben "Yunus, ben seni açılmamış gül gibi götürecektim, ne'tdinse kendine ettin..." diye itap etti ve o anda ikisi de can verdi... İşte Tapdak ile Yunus'un aynı tarihte öldüklerini gösteren menkıbe budur. Fakat biz bununla kanaat edecek miyiz? Şüphesiz hayır, Maahaza şunu da ilave edelim ki elimizde bu müphemiyeti izale edecek maddi bir delil yoktur. Nihayet olsa olsa diyebiliriz ki mürit öldükten sonra mürşidinin yanına defnedilmiş ve mezar taşlarına o zaman aynı kitabe yazılmıştır ve aynı tarih vaz'olunmuştur. Daha doğrusu bu noktadan başka Erzurum'daki

²⁹ Veysel Karani, Anadolu'da dini-millî bir menkıbenin şahsiyetidir. Erzurumlu bir ihtiyar, menkıbenin esasını anlatıyordu: Yemenli bir deveci Asr-ı Saadet'te Peygamber'i ziyaret için anasından izin almakta müşkilât çekiyordu. Nihayet aldı, ziyaret etti, fakat Peygamber'i evde bulamadı. Peygamber eve gelince kapıda bir nur gördü. Zevcesi Ayişe'ye sordu. Ayişe Yemenli bir Arabın kendisini görmeye geldiğini fakat bulamadığından geri döndüğünü söyledi. Hazreti Peygamber müteessir oldu. Sahabelerin yanına gitti. Dedi ki: Allah'ın büyük kulu olan Veys'in nurunu gördüm... Bu nuru Veys'in gözlerinde gören Ayişe'nin gözlerini de ben gördüm, benim gözlerime bakınız... Bilahare Hazreti Peygamber ölürken Hulefa-yı Raşidin'e hırkasının Veys'e ihdasını ve irsalini tavsiye etti. Anadolu'da bu menkıbe, peygamber sevgisinin, kalp ihlasının bir timsali mahiyetindedir.

merkadin sıhhatini ve doğruluğunu ihlal edecek bir sebep yoktur. Bu mülahazattan istidlâlen görülüyor ki Yunus Erzurum'da ölmüş ve defnedilmiş addedeceğiz. İleride edebiyat tarihine ait mevsuk tetkiklerin vücut bulmasıyla bu iddia ya tasdik veya tekzip edilecektir. Fakat ne de olsa o zamana intizaren şimdilik ilim ve tetkik tahsisini en ziyade tatmin eden noktaya ehemmiyet vermek lazımdır.

Bu suretle nerede öldüğünü öğrendikten sonra vefat tarihi meselesi kalıyor. Yunus'un doğuşu meselesinde bilvesile buna temas etmiştik. Burada yekdiğerini nakzeden üç iddia vardır:

1. 707 tarihini takip eden seneler içinde vefat etmiştir. Fuat Bey bunu kabul ediyor. Tarihi bir vesika bulunmamasına rağmen biz mantıki istidlâl ile 707 senesi sıralarında değil pek çok geç vefat ettiğini söyleyebiliriz. Binaenaleyh bu tarih, hakiki vefat tarihi değildir.

2. "Gülşen-i Tevhid" terki binin delalet ettiği 843 tarihinde vefat etmiştir. Fuat Bey pek haklı olarak bunu reddediyor. Zira divanında 707 kaydını gördükten sonra 843'ü düşünmek gayri mantıkidir. Bu terkip, herhangi bir tezkirecinin saniasından başka bir şey değildir. Bilfarz 707'de Yunus'un doğduğunu kabul etsek bile 843 ile arasındaki müddet, ömr-i beşer için gayri tabii bir zamandır. Bu itibar ile kabul edilmez.

3. Son iddia da Erzurum'daki kitabe üzerinde mukayyet olan 797'ye nazarandır. 707 tarihini viladete veyahut müritlik hayatının başlangıcına delâlet atfetsek 797 tarihi mevsuk bir mahiyet alır. Bilhassa ikinci delalet, bu mevsukiyeti bir kat daha artırır. Binaenaleyh biz de merkatta olduğu gibi ölüm tarihinde de Erzurum'daki kitabeyi esas addedeceğiz. Tarihin sükûtu bizim bu kanaat ve hükmümüze mani olamaz. Esasen tam manasıyla bir edebiyat tarihimiz olmadığı meydandadır. Binaenaleyh yapılacak şey, mevcut maddi delâil üzerinde ilmin usulünü tatbik ederek itminankâr bir netice çıkarmaktır. Biz bunu çıkardığımızı kanaat ediyoruz.

4. İki Mesele

Şairin hususi hayatını bitirmeden evvel kendisiyle mürşidine ait isim meselesini, bir de Erzurum'da kendisine muasır olan idareyi mevzuubahis etmek istiyoruz.

Yunus ile mürşidinin adları, son edebiyat müdekkiklerimizce ayrı bir mesele halini almıştır. Filhakika Tapduk Emre'nin, Yunus Emre'nin isimlerinden Şeyh İsmail Hakkı ile Bursalı Tahir, Köprülü Fuat Beyler ehemmiyetle bahsediyorlar.

Her iki mutasavvıfın isimlerinde müşterek olan “Emre” kelimesi için birçok ihtimaller serdolanmıştır. İlk Mutasavvıflar, bu mesrudatı icmal ediyor: Hammer, Necip Asım, Rıza Tevfik'e göre “emre”nin aslı “imre” olup Türkçe-Macarcada aşık demektir. Kraelitz, Mordtmann gibi müsteşriklere nazaran emre, “emir, emirim”den muharreftir. Mir'at sahibi, “emre”nin Türkçede büyük birader mukabili olduğunu, Şeyh İsmail Hakkı “atabey, lala” gibi metih lügatlerinden biri bulunduğunu söylüyorlar. Bursalı Tahir Bey sadece bu ihtimallerden birkaçını zikretmiş ve bir hüküm vermemiştir. Fuat Bey, Mir'at ve Osmanlı Müellifleri sahiplerinin söylediklerini te'lifen ve mamafih lisan tetkiklerine intizaren kabul ediyor.³⁰ Bize göre bu kelimenin “emir, emire, emirim” den muhaffef ve muharref olması çok muhtemeldir. Feridun Bey Münşeât'ında buna tesadüf ediliyor. Mamafih meseleyi kısaca halletmek ve beyhude münakaşaya mahal vermemek için bu kelimenin sadece bir mana-yı ihtiramı haiz olduğunu kabul etmek kâfidir.

Ada taalluk eden noktalardan birisi de “Tapduk” kelimesidir. Ananeyeye bakılırsa Bektaş'ın karşısında vecde gelerek “Tapduk padişahım” diyen Şeyh Emre'ye bundan sonra Tapduk Emre denildi. Kelimenin medlulünde iki fikir serdolanmaktadır: Birisi “Tapduk”un Azeri lehçesindeki tapmak (bulmak), veya Anadolu lehçesindeki tapmak (ibadet etmek) mastarlarının mazilerinden yapılmış bir cem-i mütekellimin bir nevi telaffuz tarzını teşkil etmesi, diğeri Erzurum havalisinde düz, arızasız, mücella manasında kullanılan “tapdak/ tapdah” kelimesinden neşet eylesidir.

Birinci fikir, ananenin doğruluğunu teyit eder. Mürit, mürşidi karşısında reşadı elde edince bulduk veya tapdık manasında “tapduk” diyor ve adı öyle kalıyor. Hâlbuki bunun sıhhatli olması için “Tapduk”un huzuruna gelmeden evvel sadece bir “Emre” adını taşıması lâzımdır. Zira anane böyle gösteriyor. Hâlbuki “Emre” kelimesi, Yunus Emre, Tapduk Emre, Tükeli Emre gibi adlarda görüldüğü

³⁰ İlk Mutasavvıflar, s. 288-289

veçhile isimlerle kullanılan bir sıfattır. Binaenaleyh Tapduk Emre'nin evvelce, sadece Emre adını taşıması mantiken kabul edilemez.

İkinci fıkre gelince bunu ilk evvel Osmanlı Müellifleri sahibi zikretmiş fakat yalnız kayıt ile iktifa ederek bir hüküm vermemiştir.³¹ Filhakika bu kelime Erzurum havalisinde o manada kullanılmaktadır. Hatta Tuzcu'daki kitabede "Tapdak Emre" şekli muharrerdir. Halk bu kelimeyi bazen "Tapdah Emre", bazen "Tapdug Emre" tarzında okuyor ve kullanıyor.³² Binaenaleyh bu fikri kabul edecek olursak kelimenin sonundaki "kaf" harfine bu tarz-ı telaffuzi verilmelidir.³³

Biz ikinci fikri birinci fikirden daha makul buluyoruz. Zira Erzurum ve bütün Şarki Anadolu dört beş asır evvelki Türkçe lisanını canlı bir surette yaşatıyor. Bu itibar ile Tapdak kelimesine Erzurum civarında tesadüf etmek, bunun bir ad olarak kullanılmış olduğunu farz eylemek gayet tabii görülebilir.³⁴

Esasen Tapduk Emre'nin bütün hayatı meçhuldür. Tezkireler, tetkikler onun yalnız Sakarya civarında münzeviyane yaşadığını söylüyorlar. Bütün malumat bundan ibarettir. Bunlar ise bizi hiç tatmin etmiyor. Binaenaleyh hususi hayatı meçhuliyet içinde bulunan bir insanın sade adına bu kadar ehemmiyet vermek beyhudedir. Biz ise eski ve yeni müdekkiklerin hatt-ı hareketine tabi olmaktan men'-i nefis edemedik.

Yukarıda Yunus'un seyahati, Anadolu'yu köşe köşe gezdiği zikredildi. Serdettiğimiz az ve çok ilmi delillerle mürşidiyle beraber Erzurum'a da geldiği, hayatının son ve mühim bir kısmını Erzurum'da geçirdiği gösterildi. Tarihe bakacak olursak o zamanda Erzurum ve Şarki Anadolu mıntkasının fetret devrini yaşadığını günâgün gailelerle dolup boşandığını görürüz. Şair [H.] 797'de ölmüştür. Bu tarih takriben, Yavuz'un Erzurum'u fethinden bir asır evvelce

³¹ Osmanlı Müellifleri, s.194

³² Yunus'un divanında muhtelif şekiller görülür. Bunların içinde Tapdah şekli yoktur. Yalnız Tabdug vardır. Mamafih divan sonradan tertip edildiği için buna o kadar itimat edilemez.

³³ Esasen hakiki Türkçede keskin ve tam mahreçli "kaf" harfinin mevcut olduğunu zannetmiyoruz. Kaf harfinin keskin telaffuzu daha çok İstanbul şivesinde mevcuttur. Bu ise bir müverrihimizin tasdik ettiği veçhile, Bizans tesiridir. Filvaki Rumcada "kaf" harfinin bu hususiyeti barizdir. Anadolu Türkçesinde "kaf" harfi "h, h, g" mahreçlerinden birine yakın surette telaffuz edilmektedir.

³⁴ Anadolu'nun şark kısımları yalnız lisan itibariyle değil edebiyat, mimari, raks ve bütün hars şubeleri nokta-i nazardan esaslı bir tetkik ve tettebbu sahasıdır ve milli renk buralarda daha koyu bir mahiyettedir.

tesadüf ediyor. Demek oluyor ki Yunus'un muasırı olan Erzurum idaresi, Osmanlılardan mukaddemdir. Filhakika böyledir. Tarihin gösterdiğine nazaran Anadolu'da Selçuki vahdetinin bozulmasından ([H.] 720), Erzurum'un Osmanoğulları idaresine geçmesi ([H.] 920) zamanına kadar olan iki asır zarfında bu şehir ve havalisi muhtelif idareler görmüştür. Şunu da ilave edelim ki şeklen Çobaniler, İlhaniler, Koyunlular, Safeviler gibi başka adlar taşıyan bu idarelerin hepsi de İslam-Türk'tür. Yunus Emre'nin Erzurum'da bulunduğu ve öldüğü devirde İlhanilerin hükümran olduğunu tarihten öğreniyoruz. O devir ise her nokta-i nazardan bir devr-i irfan idi. Bugün Erzurum'da mevcut mimari eserlerinden, filvaki, İlhaniler devrinin yüksek ve medeni bir mahiyeti haiz olduğu, Hatuniye ve Ahmediye gibi kıymetli medreselerde muhtelif ilim ve hars dersleri okunurken milli ruhun taşlar üzerinde bedii harikalar yarattığı, birçok mutasavvıf-şair "baba"ların zaviye ve dergâhlar tesis ettiği anlaşılmaktadır.

ÜÇÜNCÜ MEBHAS

Bu son mebhasta şairin şiirini tetkike zemin teşkil etmek üzere felsefesi, ahlaki, iktisadi tetkik edilecek, içtimai müesseselerle olan münasebeti gösterilecek, sonra şiiri bedii kıymeti ile beraber teşrih olunacaktır.

1. Feylesof Yunus Emre

Her büyük şair, şiire fikri karıştıran, kendisine fikirden sağlam bir esas kuran mütefekkindir. En romantik en hassas şairlerin eserlerinde bile, hayat ve kâinat hakkında serdedilmiş bir fikir manzumesi bulunabilir.

Yunus'ta bu cihet, bizi düşündürmeyecek kadar ayandır. Denebilir ki bu büyük Anadolu şairi, şiiri, felsefesinin muhtelif tahlillerine bir vasıta addetmiştir. Filvaki Yunus'ta, hissi ve şi'ri bir renk taşıyan parçalar bulunmakla beraber, eserinin kısım-ı azamı bu düşüncemizi tasdik eder mahiyettedir. Esasen ortada eser olmasa bile asırlar zarfında devam eden bir tesir ve nüfuzun sahibi olması bunu tamamen gösterir. Teessüri ve hissi hayatın seyyal, gayri sabit, istikrarsız olduğu malumdur. Onu seyyaliyetten kurtaran, ebedileştiren ancak fikirdir. Bu itibar ile Yunus hassasiyetini fikrin salabeti ile mezceylemiştir.

Hakikaten Yunus'ta teessüri hayat, muntazam ve mazbut bir fikir manzumesi arz eder. Şairin eserinde şi'ri ve bedii bir cihet varsa bu, ancak bir bedi' felsefesi olabilir ki felsefi bediiyatın sırrı kısmına dâhildir.

Binaenaleyh Yunus'un şiirini tetkikten evvel felsefesi hakkında bir fikir istihali lazımdır. Şairin manzume-i efkârına hâkim olan felsefi hadsi keşfetmek, bu noktada ileri sürülecek mütalaatı tenkis etmek hasebiyle istifadeye şayandır.

Mademki Yunus'ta bir felsefe vardır diyoruz. Acaba Burgot'nun dediği gibi bu felsefenin esası, nazımı olan bir fikir, bir mefhum, bir hads var mıdır?...

Bu suale müspet cevap vererek bir kelime ile "tasavvufur" diyeceğiz. Bundan sonra üzerinde şark ve garp muharrirlerinin çok uğraştığı bir mevzua temas etmiş olduğumuz için mütalaatımızı azami surette telhis etmek isteriz.³⁵

Tasavvuf, malum olduğu üzere İslâm dininin, daha ziyade insan ruhunun, ibda ettiği bir fikir-his halitasıdır. Bu halita bütün elyafıyla, Yunus'un ruhuna tamamen işlemiş, onun benliğini kendine esir etmiştir. Şairin söylediği sözlerin hepsi tasavvufa esir bir kalbin darabanıdır denebilir. Hayat ve tahsilini anlatırken söylediğimiz veçhile, büyük mutasavvıf Mevlana'dan, sair halk mutasavvıflarından irşat gören, Anadolu'nun mistik hava-yı nesimisi içinde yaşayan Yunus'un şiir lisaniyla neşrettiği bu felsefe, bir kaç mücerret kelimenin tahlilini istilzam etmektedir.

Alelumum mutasavvıflara göre İslâm dininin gâî bir noktası vardır. Nazar, istidlâl, muhakeme ve muakale tariki bu gayeyi gösteremez. Bunu irae edecek vasıta tasavvufun "keşf" dediği deruni murakabe, batını faaliyettir. İşte tasavvuf felsefesinin mekanizması... Bu mekanizmayı kullanan bazı İslâm mütefekkirleri gayeyi göstermişlerdir: Hak. Tasavvufta Hak, ezeli kâinatın mübdii, haliki olan külli bir kudrettir. Mebdei ta Eflatun'a varan bu felsefeye nazaran yaşadığımız kâinat, Hakk'ın bir tecellisinden başka bir şey değildir. Hakk'ın kendisine mahsus birtakım mükenna hasseleri mevcut olup bunlardan birisi de "hüsn"dür. Hak, bu hassesini izhar zaruretindedir. İdealist kurun-ı vusta feylesoflarının, on sekizinci asırdaki romantizm mümessillerinin fikirlerine hâkim olan, sonra İslâm mutasavvıflarında sabit bir fikir halini alan "hüsn-i mutlak" akidesinin mahiyeti, aralarında bazı fer'î anlayış farkları olmakla beraber kısaca bundan ibarettir.

³⁵ Fuat Bey tasavvufun, sufi edebiyatının Yunus'a olan akislerini teşrih etmiştir. Bakınız: İlk Mutasavvıflar, s. 341-362. Mehmet Halit Bey, tasavvufi edebiyatın karakterlerini çizerken Yunus'un felsefesine temas eylemiştir. Bakınız: Anadolu Mecmuası, sayı: 4-5, s. 158-192. Garp müelliflerinin Yunus'a ve tasavvufa ait tetkiklerini öğrenmek için İlk Mutasavvıflar'ın haşiyelerine müracaat olunabilir.

Şu halde gaye olan “Hakk” a vasıl olmak için “hüsn” hassesinden istifade etmeliyiz. Burada mutasavvıf aynı zamanda şairlik vazifesini üzerine almıştır. Mutasavvıf bir şaire göre ancak bu suretle Hakk’a varılabilir.

Burada bir nokta daha var: “Hak” ta mükenna bir surette meknuz bir “hüsn” vardır ki mutlaktır. Vücudu Hak ile beraberdir. Bir de şeniyet âlemindeki “hüsn” vardır ki izafidir. Vücudu şeniyete bağlıdır. Şeniyet ise fanidir. Mutassavvıf-şair bu iki hüsnü “hüsn-i mutlak (hüsn-i hakiki)”, “hüsn-i izafi (hüsn-i mecazi)” tabiriyle birbirinden ayırt ediyor. Yunus Emre de feylesof, yani mutasavvıf olmak itibariyle felsefesinin gösterdiği yolda yürümüş, “Hakk” a, “hüsn-i mutlak” a vusul için daima mecazi aşkı, mecazi güzelliği terennüm etmiştir, filhakika biz büyük Anadolu şairinin ibda ettiği ilahi parçalarda daima bu kudretin iksirini hissediyoruz.³⁶

Mevzu haricine çıkmak korkusuyla sadece ana noktayı göstermekle iktifa edeceğiz. Bu felsefe dediğimiz gibi tasavvufî-sırrî bir manzume-i efkârdır. Tasavvufun gavamımıza ne kadar vukuf peyda edilirse Yunus’un felsefesi de o kadar iyi anlaşılacaktır.

Şairin felsefesi umumi manzarası itibariyle nazari ve ameli aksama ayrılabilir. Aynı zamanda böyle bir ayrılma, Yunus’un “akıl” ve “iman” üzerinde yaptığı bir tasnife de istinat eder. Filvaki Yunus diyor ki:

Akıl üçdür biri akl-ı maîşetdür
Biri akl-ı cüz’î biri akl-ı küllîdür
Îmân üç dürlüdür biri ilme’l-yakîndür
Biri ayne’l-yakîn biri hakke’l-yakîndür³⁷

Görülüyor ki Yunus “akıl” [ve] “iman” ı tasnif ederken şuurumuzu çok yakından gören onun tarihine derinden vakıf olan mütefekkirler gibi, üç türlü marifet şekli bulmuş, bunları hususi tabirlerle göstermiştir. Alettakrib felsefedeki re’y, ilim, felsefe marifetlerine tekabül eden, Yunus’ta “akl-ı maîşet”, “akl-ı cüz’î”,

³⁶Hüsn-i mutlak nazariyesi Eflatun (Platon)’da etrafiyla izah edilmiştir. Bu izahlar garp ve şark felsefelerindeki mistisizmin anahtarı olmak itibariyle çok faydalıdır. Bu hususta fazla tafsilat almak isteyenler Jules Simon’un “İskenderiye Mektebi Tarihi” eserinin ikinci cildiyle Alfred Fouillée’nin “Eflatun’un Felsefesi” adlı kitabının ikinci cildindeki sanat bahsine, nihayet yeni bir hüsn-i mutlak telakkisini orijinal bir terkip içinde görmek arzu edenler on dokuzuncu asır romantiklerinin “felsefe-i bediyye”lerine müracaat edebilirler.

³⁷ Divan-ı Âşık Yunus, “Derbeyan-ı Vücut-ı İnsani” mukaddimesinden...

“akl-ı külli” gibi ıstılahlar ile gösterilen bu üç bilgi itikat sahasında da üç çeşit yakiniyete karşılık teşkil eder.

Şair, metafizik mesaili “akl-ı külli” ile halle çalışmıştır. Divanının baş tarafında kadim tabiat felsefesinden mülhem olarak tabii bir manzume tesis ediyor:

Ol pâdişâh-ı kadîm dilerdi bir hikmet eyledi
Toprak u od u su vü yel ana söyledi
Bismillâh buyurdı getürdiler toprağı
İkinci teslîm oldu hâzır oldu su dahi
Üçüncü yel geldi direkti anı
Tamâm kızarıcak uşu virdi cânı...³⁸

Bu tabii felsefeden anlaşıldığı gibi, Yunus’un nazârında hayat ve can anasır-ı erbaanın imtizaç ve terkibinden vücut bulmuştur. Gerek bu noktaya, gerekse vahdet-i vücuda, hüsn-i mutlak nazariyesine, aşk-ı mecaziye taalluk eden diğer nukata, şiiriyeti tetkik ederken, icap ettikçe temas edeceğimiz için felsefesinin nazari kısmını burada bırakarak ameli aksamına geçiyoruz.

2. Ahlakçı Yunus Emre

Her mütefekkirin bir esas felsefesi, bir de ondan muktebes olan muhtelif nevide felsefi fikirleri vardır. Bunlar nazari ve ameli olabilirler. İşte Yunus’ta da tasavvufuna müstenit bir ahlak felsefesi vardır. Bununla biz Yunus Emre’nin ahlakçılığı hakkında bir fikir edineceğiz.

Biraz evvel nakledilen anasır-ı erbaayı gösteren parçanın maba’inde şair, teşbihler ve istiarelerin yardımı ile ahlakını tesis etmiştir. Buna nazaran “can”ın içindeki topraktan “kanaat, tevekkül, sabır ...”, sudan “cud, sahavet ...”, yelden “riya, yalan, heva, nefis ...”, oddan “tama, kibir, haset ...”, nihayet bu dört anasırın muhassalası olan candan “uzlet, vahdet ...” tahassul etmiştir. Yukarıdaki tabiat felsefesinin unsurlarındaki tabii havas ile ahlaki harekât arasında tamamen hissi ve hayali bir tedainin burada eserlerini gösterdiği aşikârdır.

Yunus, anasır-ı erbaadan ikisine müspet, ikisine menfi kıymet veriyor:

³⁸ Uş= işte. Saf Türkçe olup Yunus’ta çok istimal edilmiştir. Mesnevinin vezni hakkında ileride malumat verilecektir.

Toprak ile su uçmakda yirlidür
Od ile yel tamuda yirlüdür...

Divanın ilk sahifeleri bu isimler altında tafsil ve hikâye edildiği ahlak umdelerine Anadolu halkını davet eden parçalar ile doludur. Tamu-cehennem, uçmak-cennet âlemlerine dair basit misallerle nasihatlerini tevşih ederken, kitap ile hayat arasındaki tezada tercüman oluyor:

İşidenler kaçır benim sözümden
Ben dahi korkarım kendi özümden

Yunus'un ahlaki hasletler, reziletler hakkında serdettiği birçok düşünceler, misaller bugün Anadolu'nun muhtelif merkezlerinde, tahsisen Şarki Anadolu havalisinde, Erzurum taraflarında halk arasında canlı bir suretle yaşamaktadır. Herhangi bir hareketin ahlaki veya gayri ahlaki olması hususunda Yunus'tan mısralar getirdiği ve mezkûr harekâtın iyilik veya fenalığının bunlarla teyit edildiği çok vakidir. Bu itibar ile şairimiz, gittikçe mütezayit bir içtimai kıymet iktisap etmektedir. Bilhassa bunların içinde:

Kim ki ahvâlin yarına kodu
Kendü başına kendi koydu odu

gibi saf, sade beyitlerin içinde sıkışan ahlaki ruh, Anadolu halkının idari mesaildeki azmine, sebatına bir ma'kestir.

Doğruluk, Yunus'un ahlaki bir mefkûresini teşkil eder:

Doğrılıktan cümleler öğüd alır
Doğrılar dirliği ebedî kalır

Doğrılığa âşıkdur doğru cânlar
Doğrılıkla bulur anı bulanlar

Kamular gözgüdür sen bakıcı
Senin gözgündürür seni yakıcı

Yine bakarsın gözü yüzünde
Kime ne sorarsan kendi özünde³⁹

³⁹ Dirlik = geçim, imtizaç; gözü= ayna ve ma'kes demektir.

Devrinde halkın edebi hisleri kadar ahlaki düşüncelerine de tercüman olan Yunus, bu bakıştan, cemiyetin ahlaki kıymetlerini bize anlatıyor. Fazla olarak şairde “hak”, “istikamet” büyük mütefekkirlerin terennüm ettikleri mefkûreler kadar mühimdir. Yunus’un ruhu ezelden bunlara meftun. İstiyor ki bütün insanlar “sıdk” ve “hakk”ın birer numune-i kemali olsun. Şu parçalara bakınız:

Cümleler doğrudur sen doğru isen
Doğruluk bulunmaz sen eğri isen

Ezel ü ebed muhâl ol doğrulara
Zâhir ü bâtın hicâb olmaz bunlara

Divanın her tarafına dağılmış olan ahlaki esasların bir araya getirilmesi ile şüphesiz şairin ahlaki fikirleri daha iyi anlaşılır. Fakat böyle bir şey, bizi mevzuumuzdan çıkaracaktır. Bunu erbabına bırakarak sadece şu kadar söyleyelim ki Yunus’ta ahlak, felsefesinin bir istitalesidir. Yunus’un ahlakçılığı, aynen bir mutasavvıf ahlakçılığıdır. Şu farkla ki Yunus Emre sufi ahlakını güzel ve sade bir halk Türkçesiyle, özlü bir heyecan rengi altında talim etmiştir. İka ettiği tesir itibarıyla bu nokta-i nazardan şayan-ı dikkattir. Sözün sihri ni keşfetmiş, diyor ki:

Söz ola kese savaşı
Söz ola kesdire başı
Söz ola ağulu aşı
Bal ile yağ ide bir söz

Sözün kıymetini bilen şairin bedii zevki de inzı mam edince ahlaki umdeleri şayan-ı hayret bir surette Anadolu’da intişara başlamıştır. Diğer taraftan bu umdelerin felsefesinden neşet ettiğini kabul etmekle beraber mensup olduğu cemiyetin de buna muhtaç bulunduğunu ilave etmek lazımdır. Tarih ile karşılaş[tır]ırsak Yunus’a muasır olan Anadolu cemiyetinin böyle bir aşya, ahlak nasihatine ihtiyaç hissettiğini, çünkü inkıraz bulan bir saltanattan sonra içtimai şirazenin çözüldüğünü görürüz. Muhtelif ahlak meselelerinde şair, gayri şuuri ve tefevvuki bir saikle olsa bile hep bu gayeye hizmet etmiş denebilir.⁴⁰

⁴⁰ Fuat Bey “Yunus’un eserleriyle muhiti arasında bir rabita tesisine çalışmak çok indi ve yanlış bir şeydir” diyor. (İlk Mutasavvıflar, s: 332) Fakat biz birinci mebbasdaki dört vasıtanın istimali ile bu rabitanın mevcut olduğunun kabil-i ispat olacağına kaniiz. Mesela, bilfarz

3. Dinci Yunus Emre

Yunus'un dini, felsefesi ile ahlakından başka bir şey değildir. Fakat biz mümkün merteye tecrit ile düşünerek Yunus Emre'nin dini fikirlerini araştırmak istiyoruz.

İstikrar peyda etmiş maba'de't-tabii kanaatlerin heyet-i mecmuası olan din, Yunus'ta başlıca şeriat şeklinde düşünülmüştür. Onun müteessir olduğu nokta şeriatın "ulema-yı rüsum" elinde aldığı vaziyettir. Şair buna ve "zühd-i huşk" erbabına hücum ediyor. Ona nazaran şeriatın esası sevgi, tecazüb ve aşktır. Zaten hakiki şeriat bundan başka bir şey değildir.

Şair bu mebd'e'den hareket ederek rüsum ulemasına, zahitlere lazım gelen işneleri sokuyor:

Ârifler sohbetinde sôfilik satmayalar
Sâfi ihlâsla aşkı riyâyâ katmayalar

Ya bildiğinden eyt ya bir bilürden işit
Teshîmin için tutup sözü uzatmayalar

Mumlu baldur şerîat yağı anın tarîkat
Dost için balı yağa ya niçün katmayalar

Yalancı cânâ kıymaz gerçek cân verir doymaz
Bu yalanla gerçeği berâber tutmayalar.

Şîrîn hu[y]lar eylegil tatlu sözler söylegil
Sohbetlerde Yûnus seni erenler unutmayalar⁴¹

Sôfi zühde riyâ katar kalan mahlûk dahi yatar
Ne dânişmend okur tutar ne mescidde cemâat var
Ne kadı adl ü dâd eyler ne kayguluğu şâd eyler
Ne ümmî itikâd eyler ne imâmda imâmet var... ilh.
parçasını Yunus'un sadece mutasavvıf olan, batını alem ile uğraşan veçhesi izah edemez. İleride ayrı bir tetkiknamemizde Anadolu'nun milli-ahlaki müessesesinin teşekkülünde Yunus'un icra ettiği tesir içtimai usulün tatbiki ile gösterilecektir.

⁴¹ Gerek Selçuki ve gerek Osmanlı Türkçelerinde Arapçanın tarz-ı imlası bir takım menfi tesirler ika etmiş olup buradaki "satmak=satmak", "katmak=katmak", "unutmak=unutmak" bu tesir neticesinde teşekkül etmiş kelime şekilleridir. (*Ziyaeddin Fahri, burada kelimelerin Arap harfli yazılışlarındaki kök ve eklerinin elifli ve elifsiz şekillerini dikkatlere sunmak istemiştir. D. Düzgün*)

Yunus'un bugün toprak altındaki ruhu herhalde şad u handandır. Çünkü Anadolu'nun dini ve edebi içtimai müessesatında –zevahirden sarfınazar– “şirin huylu”, “tatlı sözlü” Yunus unutulmamıştır ve daima yâd edilmektedir.

Mutasavvıf-şair, böylece “safî ihlasla aşkı riyaya katmayan”ları, etrafına topladıktan sonra onlara aşk dersi vererek irşad ediyor:

Ey yarenler işidün ışk bir güneşe benzer
Âşık olmayan gönül misâli taşa benzer

Taş gönülde ne biter dilinde ağı tüter
Nice yumşak söylerse sözü savaşa benzer

İşka ver gönül ey yâr yumşatur muma döner
Taş gönül kararmışdur katı kışa benzer

Yunus bu parçasında ebedi hakikatlere tercüman olmuştur: Aşksız gönül tıpkı taş gibidir, böyle bir gönül ne kadar irşat ederse etsin, ne söylerse söylesin sözleri tıpkı sudan yapılan aş=çorba gibi yavan ve tatsızdır. Eğer kışa benzeyen kararmış gönlünü yumuşatmak istiyorsan gönlünü aşka ver ey yar?... Böylece Yunus, din muhabbetinin aşk ve sevgi esasına istinat ettirilmesi lüzumunu saf, samimi bir surette anlatmaktadır.

Yunus, Allah ve Ahiret meselelerinde gösterdiği aşk yolunu kabul edenleri bir “millet” addediyor. Bu millette büyük, küçük, din ve diyanet hiç bir suretle ayrılan yoktur.

Nazariyesinin esasına bakınız:

Her milletden ayrudur bu bizim milletümüz
Hiç bir milletde bulunmadı dîn ü diyânetümüz

Zâhir suya girmedin el ayak deprenmedin (girmeksizin)
Baş secdeye varmadın kılınur tâ'atümüz (varmaksızın)

Ne rükû' var ne sücûd ne cum'a var ne mescid
Dâimâ ol dost ile olur münâcatumuz

Yunus'un bu esasatı, asrında şüphesiz, itirazsız kalmamış, ulemayı rüsumun birçok kıl ü kalini mucip olmuştur. Fakat şair, bunları nazar-ı dikkate almıyor, aldığı zaman daha ağır, dikenli hücumlarda bulunuyor:

Dîn ü millet sorar isen âşıklara dîn ne hâcet
Âşık kişi harâb olur âşık bilmez dîn diyânet

Âşıklarun gönli cânı ma'şûkı yanında olur
Ayrı sûretde ne kılur kim işlesün zühd-i tâ'at

Tâ'at kılan uçmak için dîn tutmayan tamu için
İkisinden fâriğ olan yine benzer bu işâret

Mutasavvıf-şairin eserinin çok yerinde "zühd-i huşk" erbabına karşı hissedilmiş isyanlar vardır. Hülâsa-i efkârı şudur: "halka müderris" olanlar hakikatte "Hakk'a âsi"dirler. Bunlar "hakikatin kâfiri"dir. Hakiki müderris, Hakk'a asi olanlar olmayıp "Çeleb-müderris"dir.⁴²

Yunus'a nazaran, din ve hak yolunda bu tariki ihtiyar kolay değildir. Bunun için evvelen bir mürşit bulmak lazımdır:

Gel ey kardeş Hakk'ı bulayım dersen
Bir kâmil mürşide varmayınca olmaz

Derviş için bu, bir zarurettir. Mürşidin vazifesi "Hak dolu olan cihan"da Hakk'ın yolunu göstermektir. Gerek mürşitlik, gerek müritlik Yunus'un nazarında dünyanın en güç varılabilecek gayeleridir. Şu beyitler bunu ne güzel ifade ediyor:

Dervîş bağı taş gerek
Gözi dolu yaş gerek
Koyundan yavaş gerek
Sen dervîş olamazsın

⁴² Tabirler aynen Yunus'a aittir. Çeleb, eski Türkçede Tanrı'nın müradifidir. Bazen Çalab şeklinde başka şairler tarafından istimal edilmiştir.

Doğruya varmayınca
Mürşide yitmeyince
Hak nasîb etmeyince
Sen dervîş olamazsın⁴³

Hülâsa şairin dini, felsefe ve ahlakından müstahrec esaslardan ibarettir. Bu din, dini hayatın muhabbet, aşk, sevgi ile karışmasını, kuru zühtten hazer edilmesini, sadece bir irşat, bir tavassut vazifesini gören mürşitten başka “müderris” tanınmamasını, gönlün karşısında yalnız bir “Çeleb-müderris” bulunduğu daima düşünülmesini amirdir. İleride şiirinin tetkiki sırasında bu nokta daha iyi anlaşılabilir.

Burada Yunus’un dini telakkisini, cemiyetinin dini hayatıyla karşılaştırmak istiyoruz. Mülâhazatımız şu iki noktadan ibtidar ediyor: Evvelen Yunus, muhtelif mutasavvıfların tasavvufi telkinatıyla aşılınmış bir ülkenin şairidir. Binaenaleyh mutasavvıf olması, mensup olduğu içtimai zümrenin ruhuyla ruhlanmasından neşet etmiştir. Saniyen Yunus, dini hissiyatı bulanmış, içinde dinin şekilleriyle hissi muhteviyatı hercümerç olmuş, binnetice riya ve zevahirin parlaklığı itibar kazanmış bir halk kitlesinin mahdır. Bu itibar ile zühde, söz ve kelime şeriatına isyan ederken, mensup olduğu maşeri kitleye karşı mükellef bulunduğu büyük vazifesini yapmıştır. Anadolu’nun siyasi ve içtimai sebepler taht-ı tesirinde parçalanmış vahdetini muhafaza etmek, ahlaki hareketleri, fazilet ve istikamet hislerini her taraftan yaşatmak endişesiyle muhayyilesini, mefkûresini faaliyete getiren şair, demek oluyor ki vahdetin bozulması sebeplerinden birini de züht ve rıyanın tecelliyatında bulmaktadır. Cemiyeti uğruna canını feda eden, şehir şehir, diyar diyar gezen Yunus, bazen felsefi, bazen garami fikir ve hislerle Anadolu’nun, halkın karışık vaziyetini görüyor, düşünüyor, irşatlar yapıyor ve sonra:

Gel imdi kardeşler gidelüm bile⁴⁴

diyor. Bu suretle mülâhazalarımızın her iki noktasında da Yunus’un dini-içtimai müessesesi ile rabıttar olduğu görülmektedir.⁴⁵

⁴³ Bu beyitler, Yunus’un divanında mevcut olmayan gayri matbu bir şiirden alınmıştır. Bakınız: Mihrab Mecmuası, sayı:13 (Yunus’un gayri matbu eş’arı: Cemil Re’fet, s. 300-302)

⁴⁴ Bile=beraber, birlikte demektir. Anadolu lehçesinin bilhassa Erzurum şivesinde müstameldir.

4. İktisatçı Yunus Emre

Öteden beri şair diye tanılan Yunus Emre'ye bu vasfı vermek çok garip olacaktır. Fakat ne yapalım ki eserin tetkiki bizi buna mecbur ediyor.

Filhakika şair, ahlaki felsefesinin ameli addedilebilecek kısımlarında etrafındaki halka iktisadi tavsiye ve nasihatler vermiştir. "Akl"ı nasıl tasnif ettiğini görmüştük. Bu tasnif içinde "akl-ı maişet" yine Yunus'un tarifine göre "dünya tertibin bildirir" akıldır ki ahlak ile karışık birtakım iktisadi irşatlara vasıta olmuştur.

Bu iktisadi irşatlar, eserde toplu olarak başlıca "derbeyan-ı ahval-i Karun", "der-beyan-ı kanaat", "der-beyan-ı buhl" bahislerinde görülür. Yalnız şunu ilave edelim ki bütün bu irşatlarda esas, tasavvufun fani hayata karşı beslediği ümitsizlik ve bedbinidir.

Yunus, müritlerine Karun'un ahvalini hikâye ediyor: Karun dünyanın en zengin adamıdır. Bir gün kendisinden malının öşrü isteniliyor. Mal yerine iman veren Karun'un başına tufan iniyor, sonra Karun yalvarıyor, tufandan kurtuluyor, malının öşrünü vereceğini vadediyor. Fakat tufandan halas bulduktan sonra öşrü vermekten sarf-ı nazar edince tekrar o belaya maruz kalmıştır. Şair bu kıssayı sade, tatlı bir lisan ile anlattıktan sonra irşada başlıyor:

Od-ı zencîr kılar anın mâlını
Cümle âlem göre anın hâlini

Zencîr olıcak onun boynuna düşe
Hâs u âm u halâyık ana üşe

Mâlini seven kişinin hâli budur
Boynunda zencîr olmuş mâli budur

⁴⁵ Yunus'un dini telakkiyatından bahsederken Bektaşilik ile olan münasebetini unutmak mümkün değildir. Fakat bir taraftan hakiki bir teşrih ve tetkik henüz görmemiş olan böyle bir meseleye temas etmeğimizin salahiyetsizlik ve acimiz itibarıyla âdem-i meşruiyeti, diğer taraftan bir mecmua sütununun [buna] tahammül edememesi, meseleyi meskût bıraktırmak ıztırarını veriyor. Aynı zamanda böyle bir teşebbüsün bizi huduttan çıkaracağını da ilave etmek lazımdır. Arzu edenler İlk Mutasavvıflar'dan kâfi bir fikir alabilirler.

Her kim ol Hak yolundan taşra dura
Kendi kendi boynuna zencîr ura⁴⁶

Diğer parçalarda da Yunus, kıssalar naklettikten sonra ondan alınan hisselerle işaret etmiştir.

Keza bu bahiste de Yunus'u cemiyeti ile mukabele edebiliriz: Şair halk arasındaki hodbinden, teavün ve tenasur hislerinin zevalinden müştekidir. Filvaki o devirde Anadolu cemiyeti bu dert ile malul idi. Siyasi hayat ile beraber iktisadi yaşayış da inhidama mahkûm idi. İctimai sınıflar arasında maddi tesanüt sıfıra müncer olmuş idi. Her tarafta içtimai mihenk fevkinde bir "malsevenlik", "hak yolundan taşra durmak" hali vardı. Şair, tasavvufi umdeleri burada bir alet addederek irşada başlıyor, Karun'a ait efsanevi menkıbe ile halkı irşat yoluna çağırıyor.

Bundan başka dikkate şayan bir nokta daha vardır ki Yunus'un ahi teşkilatıyla alakadarlığıdır. Sekizinci asrın başlangıçlarında Anadolu'nun her tarafına yayılan, mahiyeti itibariyle yarı dini, yarı iktisadi olan ahilik teşkilatına Yunus'un mensup bulunduğunu kendi hitaplarından anlıyoruz:

Ey yârenler ey kardeşler görün beni ni'tdüm ahi
Ere irdüm erde buldum er eteğin tutdum ahi

Yunus'un bütün ahlaki nasihatleri, bir nokta-i nazardan, ahiler teşkilatında görülen "fütüvvet" esasının tafsilinden başka bir şey değildir. Nihayet Anadolu'da muhtelif esnaf arasında doğruluğa, kanaate, sehavete, buhle dair olmak üzere mesleki ahlaka ait deveran eden menfi ve müspet hükümlerin Yunus'un ahlaki iktisadi nasihatleri şamil olan beyitleriyle ifade edildiğini söylersek mutasavvıf-şairin iktisatçı vasfına ne derece layık olduğu hakkında kâfi bir fikir edinebiliriz.

5. Şair Yunus Emre

Yunus'un şiiri, tetkiknamemizin en mühim ve yüklü kısmıdır. Bu yükün muhteviyatını araştırır, kıymetini anlamaya çalışırken iki yoldan yürüyeceğiz: 1. Vezin, 2. Mevzu.

⁴⁶ Divan-ı Âşık Yunus Emre, "Der-beyan-ı Ahval-i Karun" sonundan. Üşe, üşmek= üşüşmek mastarındandır

Esasen bu iki yol edebi sanatlarda mevcut tahrir kaidelerine, üsluba taalluk eder. Filhakika her muharrirde, her şairde üslubunun bir şekli, o şekli tespit eden bir vezin ve ahengi, bir de esası ve mevzuu vardır, bunları tetkik lazımdır. Şairin şiirinin kıymeti hakkında istihsal edilecek fikrin ilmiliği, bu usulün tatbikine bağlıdır. Yunus'un edebiyatı, yalnız nazımdan ibaret olduğu için şeklen vezin meselesi mevzuubahis olabilir. Şu halde burada bizi işgal edecek yegâne şey, Divan-ı Yunus'ta müstamel vezin olacaktır.

1. Vezin Meselesi

Tetkiknamemizin baş taraflarında Yunus'un büyük bir halk şairi olduğunu evsafıyla beraber göstermiş idik. Bu kayıt, şiirinin vezni hakkında bizi tenvir edebilir.

Edebiyatımızda öteden beri söylendiği veçhile iki vezin vardır. On iki asırdan fazla bir zamandır ki bu iki vezin müştereken Anadolu edebiyatına hâkim olmuştur. Memleketin siyasetini, idaresini elinde tutan zümre ile onun etrafında teşekkül eden sınıf aruzu, asıl halk kitlesi heceyi, hislerini ifade için vasıta addettiler. Bu hususiyet hem Selçuk Türklerinde, hem de Osman Türklerinde görülmektedir. Bir nokta-i nazardan Selçuklarda İran medeniyet ve edebiyatı daha mühim bir tesir icra etmiş, lisanı bile müessir olmuştur. Osmanoğlu Devletinde ise lisan, az ve çok bir istiklale nail oluyor, fakat vezin tamamen Arap ve Acem aruzundan ibaret kalıyor. Maahaza lisan zahiren Arap ve Acemden ayrı olmakla beraber hakikatte bir Türkçe de değildi. Diğer tarafta edebi şekillerde menşeen Arap ruhunun zadesi, tekâmül itibarıyla de Acem ruhunun işleme olan aruz tedrici bir surette Osmanlı edebiyatına tam manasıyla hâkim oldu.

Yukarıda arz ettiğimiz gibi şiir ve edebiyat meselesinde halk ile idare sınıfı [ayrılıyordu.] Halkınki daha samimi, daha çok kendine mahsus idi. Türk'ün kendine has şiir vezni ise hecedir. Selçuk ve Osmanoğulları saltanatının arasındaki fetret devrinin şairi olan Yunus, halk adamı olmak itibarıyla şiirinde hece veznini bütün şekilleriyle muvaffakiyetli bir surette istimal etmiştir.⁴⁷

⁴⁷ İkinci mebhasta şairin ümmiliği meselesinde aruz şiirleri mevzuubahis olmuş idi. Bu nokta şimdi de vardır. Burada söyleyelim ki bunun aruzu istimali kasti değildir. Ara sıra hece ve aruz vezinlerinin müttekabilen birbirini andırmalarıdır ki bazılarını bu telakkiye sevk ediyor. Bu nokta-i nazardan bazen aruz şiirlerin hecai vezinden olduğu da iddia edilebilir. Filvaki ekseriya 12-15-16

Yunus'un divanı şekil ve mevzu itibarıyla iki nev'e ayrılabilir: Hikemiyat, garamiyat. Divanın baş tarafında takriben altı yüz beyti ve on bahsi⁴⁸ ihtiva eden hikemiyat kısmı, eserin en uzun parçaları olup mesnevi tarzında hece vezninin "on birli" çeşidine aittir. Yunus'un serazat ruhu ara sıra bu çerçeveyi taşımakla beraber ekseriyet itibarıyla hikemiyat, on bir hecelidir. Duraklama noktalarına gelince bu, bazen

Eğer tutar isen kibr öğüdin
Bilmezsın tevâzu ne idügin⁴⁹

de olduğu gibi (4+4+3=11)'li, bazen de

Târîh dahi yedi yüz yedi idi
Yûnus cânı bu yolda kodu idi

parçasındaki (4+3+4=11)'li şekillerine tabidir. Hikemiyat kısmı, hakîm şairimizin nasihatlerini, tasavvufi irşatlarını gösterir. Bunların ifade tarzı hikâyevidir. Yunus daima bir kıssa nakleder ve ondan bir hisse çıkarır. "On birli"nin hecai teşkili ise kendisini tahkiyeye en müsait bir vezin yapmıştır.

Divan-ı Yunus'un hikemiyatından ayrı olmamakla beraber bir nokta-i nazardan garamiyat diyebileceğimiz ikinci kısmı birçok çeşitli hece vezinlerinin istimal edildiği sahadır. Divanın bu kısmı aynı zamanda saray şairlerinin "divan-ı mürettep" dediği usule tebe'an yazılmıştır.⁵⁰ Bunun içindir ki başta tevhide benzeyen parçalar görüyoruz. Mesela, şu beyit gibi:

heceli şiirlerin aruz veznine uygun geldiği, diğer taraftan aruzdaki parçaların kimi hece itibarıyla parmak hesabına uyduğu görülür, fakat zevahire aldanmamalı, şiirin ahengine, vezinlerin mekanizmasına dikkat etmelidir.

⁴⁸ Bu bahisler Yunus'un felsefesini, ahlaki [ve] ameli bütün tasavvufi fikirlerini camidirler ki bazılarının isimleri şunlardır: Derbeyan-ı Vücut-ı İnsani, Derbeyan-ı Ahval-i Karun, Derbeyan-ı Kanaat, Derbeyan-ı Tahayyül... ilh.

⁴⁹ Bilmezsın=bilemezsın. Beytin manasında da anlaşılacağı veçhile burada "bilmezsın" menfi müzari olmayıp bir fiil-i iktidaridir.

⁵⁰ Burada iki noktayı kaydetmek lazımdır:

1. Divan-ı mürettep, İslami ümmet edebiyatının bir usulüdür. Şiir mecmuaları tevhid, na't, kaside, gazeller... sırasına göre tertip edilir ve bu ismi alır. Yunus'un divanında tamamen değilse bile bu, kısmen vardır.

2. Yunus'un matbu divanının kendi tarafından veya kendi zamanında tertip edilmediği, muahharen müritleri tarafından bir insicam altına alındığı zannı çok doğru ve tabiidir. Mürettep divan usulüne göre yazılması da Yunus'un eş'arının çok geç, hatta klasik edebiyatımızın taazzuvundan sonra kendi tarzına tebe'an tertip edildiğini göstermektedir. Şairin eserine başka

Anmaz mısın sen şol günü cümle âlem uryân ola
Ne atalar oğla baka ne kardeşten dermân ola

Bu neviden bir kaç tevhit vardır ki bunlar hep on ikilidir. On ikili de ahenk itibariyle münacat ve tazarru edasına munistir. Okurken mana ile veznin ve şeklin de bizi götürdüğünü hissediyoruz.

Gerek matbu, gerek gayri matbu şiirleriyle Yunus, hece vezninin mahdut olduğunu, milli-edebi duygularımızı ifadeye tam bir vasita olamayacağını söyleyenleri bizzat tekzip etmektedir. Filhakika şairin şiirleri bize gösteriyor ki hece çok zengindir. Mahdut birkaç veznin esiri olmak zaruri değildir. Bu vezin, birçok şekillere müsait olduğu gibi ara sıra hudud-ı tecavüz de edilebilir. Elverir ki şiirin bedii kıymeti bize şeklin suni kırıklığını gösteremeyecek kadar yüksek olsun. Yunus divanıyla karşılaşırken, şairin bu iddiayı yürüttüğünü görüyorsunuz.

Hülasa olarak gösterilmek icap ederse şair, beşli, altılı, yedili, sekizli, onlu, on birli, on ikili, ön dördü, on altılı hece vezinlerini kullanmıştır.

Ekseriya manilere, muhatabalı halk şiirlerine mahsus olan üçlü, dördü vezinleri yolunda göremiyoruz. Divandaki hece itibariyle en küçük vezin, beşlidir.

İdelüm cevân
Kılalum seyrân
Mest olup hayrân
Şeyh eşîğinde

Bıaktım ârı
İstedim yâri
Kestim zünnârı
Şeyh eşîğinde

*

Meskenim dağlar
Gözyaşım çağlar
Durmaz kan ağlar
İşkun elinden

yabancı parçaların karışıp karışmadığını münakaşa edebiliriz. Fakat buna o kadar da lüzum yoktur. Büyük şairlerin orijinalitesi, eserlerinde pek ala hissedebilir.

Kaddim yay oldu
Bağrım nây oldu
İşim zâr oldu
Işkun elinden

parçaları (3+2), (2+3) şekline;

Şeyhimin özünü
Severim sözünü
Mübârek yüzünü
Görmeye kim gelür

Âh ile gözyaşı
Yûnus'un hâldâşı
Zehr ile bu aş
Yemeye kim gelür

parçası (3+3=6) şekline, matbu divanda mevcut olmayanlardan

Dervîş bağı taş gerek
Gözü dolu yaş gerek
Koyundan yavaş gerek
Sen dervîş olamazsın

Döğüle elsiz gerek
Söğüle dilsiz gerek
Dervîş gönülsüz gerek
Sen dervîş olamazsın... ilh.

ile divanının herhangi bir yerinden alınan şu,

Allâh diyelim dâim
Mevlâm görelüm neyler
Yolda duralım dâim
Mevlâm görelüm neyler

Ni'tdi bu Yûnus ni'tdi
Bir doğru yola gitdi
Bir şeyh eteğin tutdı
Mevlâm görelüm neyle⁵¹

parçalar[1] (4+3=7), (2+3+2=7), (3+4=7) şekillerine,

Ben yürürüm yane yane
Işk boyadı beni kane
Ne âkilem ne dîvâne
Gel gör beni ışk neyledi

Gâh eserim yeller gibi
Gâh tozarım yerler gibi
Gâh çağlarım sular gibi
Gel gör beni ışk neyledi

feryadıyla Kербela mersiyesinin mesela şu

Şehîdlerin ser-çeşmesi
Evliyânın bağı başı
Fatma Ananın gözyaşı
Hasan ile Hüseyin'dür

parçası (4+4=8) şekline ait misallerdir. Hece vezninin dokuzlusu ahenk kırıklığından dolayı çok müstamel olmadığından Yunus'ta bu vezin görülmez. Divanda en çok göze çarpan gösterdiğimiz sekizli tarzıyla şimdi numunelerini irae edeceğimiz şekillerdir onlulara

Bilürüm seni yalan dünyâsın
Evliyâları alan dünyâsın

⁵¹ Beşliye, altılıya, yediliye dair getirdiğimiz bu misallerden bazıları, divanda mısraları muttasıl gibi yazılmıştır. Zahiren onlu, on ikili, on dördlü gibi görünürse de hakikatte bunlar gösterdiğimiz veçhiledir. Ni'tdi, "ne itdi"den muhaffedir. Yunus'un bu dervişane nasihati, son asırlarda Anadolu'nun yetiştirdiği feylesof bir şaire de irşat vesilesi olmuştur. Filhakika Erzurumlu İbrahim Hakkı uzun bir pendnamesinde, Yunus'un tasavvufi mevzuu üzerinde teşaur ederken bu vezni kullanmış, hatta bu parçaların son mısraını aynen istimal etmiştir. (Bakınız: Marifetname-i İbrahim Hakkı)

Kaçan kurtulmaz senin elinden
Demir kafesleri bozan dünyâsın

Yârim aldın beni ağlatdın
Dönüp yüzüme gülen dünyâsın,

On birlilere

Ömür bahçesinin gülü solmadan
Uyan gel gözlerim gafletten uyan

Ecel bir gün bize devrân dönmeden
Uyan gel gözlerim gafletten uyan

hitabı numune olarak gösterilebilir. On birliler halk edebiyatının mazisinde ehemmiyetli bir rol oynamıştır. Kutadgu Bilig bu vezinde yazılmıştır.⁵² Hece vezniyle hayatın ifadesine çok müsaadekâr olması, bilhassa durgun ve sakin hissiyat ve efkâra yol vermesi, edebi tarihimizin her devrinde, halk şiiri itibarıyla, ehemmiyetini muhafaza etmiş ve hâlâ etmektedir. Umumiyetle “divan” tarzı, milli destanlar bu vezinle yazılır. Mazide olduğu gibi bugün de uyanan yeni bazı milli-edebi hislerin ifade ve beyanına müsait olduğundan rağbet görmektedir.⁵³

⁵² Filhakika Kutadgu Bilig’in on birle yazılmış olduğu hakkında umumi bir fikir vardır. Ancak vaktiyle İstanbul Darülfunununda Alman profesörü Türkiyatçı Giese’ye muavinlik yapmış olan maruf Türk edebiyatçısı İbrahim Necmi Bey, bunun “feûlün feûlün feûlün feûl” vezniyle yazılmış olduğunu iddia ve bu iddiasını ispat için gösterdiği delillerle profesörü ikna eylemiş olduğunu hatırlıyoruz. Bu veznin heceleri “on birli”lere tevafuk ederse de bütün mısraların aruz[a] tekabül etmesi ve yalnız arada iki mısraın tevafuk etmemesi Necmi Bey’i düşündürmüş ve sonra bunu izah eder sebepler bulmuştur. Bu malumatımızı buraya kaydetmeyi faydalı bulduk. (Meslek)

⁵³ Numune olarak Bayburtlu Zihni’nin meşhur divanının son parçasıyla vatanına ait mersiye-kâr bir destanın ilk beyitlerini naklediyoruz:

Zihni dehr elinden her zaman ağlar
Vardım ki bağ ağlar bağtban ağlar
Sünbüller perişan, güller kan ağlar
Şeyda bülbül terk edeli bu bağ
Gayri matbu “Sergüzeştname-i Zihni”deki vatani-milli destandan:
Erzurum küffara biat edince
Figana bağlandı Bayburt diyarı
Gülü hara kaldı bülbülü zara
Soldu beneşesi gülberk [ü barı]
Lalesinin bağı hicr ile dağı
Çok yazılar görmüş karalı ağı
Goncanın dört yanı har ile bağı

Bu vezni böyle zengin ve mergup yapan hiç şüphesiz mütenevvi mevzulara, kelime şekillerine göre bir takım tarzlara olan [kabiliyetidir]. Filhakika on birli daima (6+5=11) şeklini muhafaza etmez, bazen (5+6=11), bazen (4+4+3=11) veya (4+3+4=11) şekillerinde de olabilir.

On iki hecelilere gelince bunlar alelekser (6+6=12) tarzını takip eder:

Ya Rabbî dilerim ışkun dir řevkun dir
Fazlından umarum ışkun dir şevkun dir

Mest eyle sen beni bilmeyim ben seni
Ta bula cân seni ışkun dir řevkun dir

gibi ki bu parça aynı zamanda (3+3+3+3=12)'liye de misal olarak getirilir. Keza aynı veznin (5+7=12), (7+5=12) şekillerini ahzetmesi de mümkündür. Bazen vezin mahdudiyetine isyan eden halk şairlerinin şiirleri hem on birliye, hem on ikiliye misal teşkil eder.⁵⁴

On ikiliden sonra kemiyet itibariyle büyük olan vezinlerden on beşliler ahenk itibariyle tali bir ehemmiyeti haizdir. Yalnız on dörtlüler, on altılılar ehemmiyetlerini muhafaza ederler. Bilhassa Yunus'ta on altı heceli vezin, çok zengin ve bedii bir hassasiyetin tezahürüne vasıta olmaktadır. Bilfarz şu parçaları dinleyiniz:

Bir garıbsin řu fenâda gülme gülme ağla gönül
Derdin dahi çokdur senin gülme gülme ağla gönül

İşi güci cevri ü cefâ dünyâ kime kıldı vefâ
Kanı Muhammed Mustafâ gülme gülme ağla gönül

Bükülmüş servinin kadd-i nigârı

Yeni şiirlerimize gelince bunlardan bilhassa Rıza Tevfik'in divanlarını hatırlatmak kâfidir.

⁵⁴ Mesela Anadolu delikanlılarının dilinden düşmeyen, dağlarda hazin akisler yapan bir türkünün ilk beytinin mısralarından birisi on ikili, diğeri on birdir:

Eğil de dağlar eğil üstünden aşam

Yeni talim çıkmış varam alışam

Görülüyor ki halkın zevki, şekilden ziyade terennümün güzelliğini temin edecek ahengi arıyor. Birinci mısradaki ilk kelimedeki sonraki "de" fazlası, mısranın aynı zamanda kuvvetini de artırmaktadır. Zaten halk şiirleri üzerinde ilmi bir edebiyat tetkiki yapılırsa halkın, şiirde kafiye ve vezin taassubundan ziyade ahenk ve zevk taassubuna taraftar olduğu görülecektir.

Bir gün ola ecel gele kullar kullığımda kala
Cümle mahlûk toprak ola gülme gülme ağla gönül

*

Sen bunda garîb mi geldün niçün ağlarsın bülbül hey
Yârinden ayrı mı düşdün niçün ağlarsın bülbül hey

Kadrin bilinmez mi oldı hatrın sorulmaz mı oldı
Ol dost görünmez mi oldı niçün ağlarsın bülbül hey

Mistik bir güzellik ile feyezân eden bu iki şiir parçası on altılılara misal olarak getirilmiştir. Evvelkisi (4+4+4+4=16), ikincisi (8+8=16) şekillerine aittir.

Hecenin diğer vezinleri, yani on altıdan yukarı olanlar, ahenk itibarıyla mahmul oldukları sıklıktan dolayı az müstameldirler. Halk edebiyatımızda bunlara kolaylıkla misal bulunamaz. Yunus'ta ise hiç yoktur.

Hülâsa Yunus divanının iki bin beş yüzü müteceviz olan beytinde beşliden on altı[lı]ya kadar muhtelif hece vezni şekilleri vardır. Biraz evvel dediğimiz gibi şair, kati ve riyazi bir hâkimiyete esir olmamış, ara sıra bu şekil hâkimiyetini unutacak kadar serbest davranmıştır.

Divanında buna tesadüf ediliyor. Halk arasında yapılacak bir tetkik, bu numuneleri daha iyi verecektir. Mesela, bizim ihtiyar bir Erzurumlu kadın ağzından zapt ettiğimiz şu parçadaki vezin serbestliğine bakalım:

Yedi yıl bekledim Kevser taşında
Cümle kuşlar yuva yaptı başımda
Leyla'yı ararken Mevla'yı gördüm düşümde
Yürü Leyla ki ben Mevla'yı buldum

Bugün Mevla gören Leyla'ya bakmaz
Ulu a'layı gören hiç ednaya bakmaz
Güneşe nazar kılan aya bakmaz
Yürü Leyla ki ben Mevla'yı buldum⁵⁵

⁵⁵ Bu şiir, divanında mevcut değildir. Mısraların vezin itibarıyla birbirine çok yabancı olması, beyitlere sonradan bazı kelimelerin karıştığı iddiasını da tevlit edebilir.

Bu mülâhaza bizi diğer bir noktaya daha sevk ediyor. Filhakika Yunus'un şiirindeki şekli ve vezni düşünürken kafiyeyi de nazar-ı mülâhazaya alabiliriz. Peşinen söyleyelim ki Yunus'ta kafiye ruhun şi'ri faaliyetini takyit edecek bir amil değildir. Bu, ancak maksadı sadece kafiye dizmekten ibaret olan şairlere ait olabilir. Yunus yalnız ve ancak sem'i ahengi arıyor. Mesela yukarıdaki (taşında, başında, düşümde) kelimeleri Yunus'u hiç düşündürmemiştir. Umumiyetle halk şiirlerinde bariz bir vasıf olan bu cihet Yunus'ta da görülmektedir. Bilfarz

Deli oldum aydı Yûnus aşk oldu bana kılâğuz
Hazrete değin yalnız yüz sürmeye varan benem

parçasında (Yunus, kılavuz, yalnız) kelimeleri telaffuz ve ahenk itibariyle tam bir kafiyedirler. Bedii nokta-i nazardan şiire hiç bir nakısa irat etmiyor. Maalesef müteakip devirlerin şairleri, kendilerinden evvelki bir Anadolu şairinin şiir şekillerine ait olmak üzere verdiği dersleri nazar-ı dikkate almamışlar, kelime ve kafiye mel'abeleriyle esasen içsiz ve heyecansız olan fikirlerini büsbütün hayatıyetsiz bir şekle sokmuşlardır.